

ISSN: 2786-8591 (print)
ISSN: 2786-8605 (online)

ГУМАНІТАРНИЙ ФОРУМ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

ТОМ 2, № 1, 2024

HUMANITARIAN FORUM

SCIENTIFIC JOURNAL

VOL. 2, № 1, 2024

ГУМАНІТАРНИЙ ФОРУМ

HUMANITARIAN FORUM

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 25365-15305Р*

Науковий журнал

ТОМ 2, № 1, 2024

Київ 2024

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
№ 25365-15305Р*

*Засновник / Редакція:
Наукова установа «Науково-дослідний центр сталого розвитку»
Рік заснування: 2022
Періодичність видання: щомісяця*

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Наукової установи «Науково-дослідний центр сталого розвитку»
(протокол № 3 від 30 січня 2024 року)*

*Founder, Editorial and Publisher: Centr for Sustainable Development
Year of foundation: 2022*

*Recommended for printing and distribution
via the Internet by the Academic Council
of Centr for Sustainable Development
(Minutes No. 3 of January 30, 2024)*

В журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем сучасної науки.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

The journal publishes scientific articles on topical issues of modern science.

The materials are published in the original language in the author's edition.

The editors do not always share the opinions and views of the author. The authors of the publications are responsible for the accuracy of facts, names, place names, quotations, figures and other information.

In accordance with the Law of Ukraine "On Copyright and Related Rights", when using the scientific ideas and materials of this collection, references to the authors and publications are mandatory.

ISSN: 2786-8591 (Print) | 2786-8605 (Online)

© Автори статей, 2024

© Authors of articles, 2024

Головний редактор

Мачинська Наталія Ігорівна — доктор педагогічних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна

Редакційна колегія

Андросович Ксенія Анатоліївна — доктор психологічних наук, старший дослідник, заклад вищої освіти «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая», Київ, Україна

Біляковська Ольга Орестівна — доктор педагогічних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна

Галян Олена Іванівна — доктор педагогічних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна

Квас Олена Валеріївна — доктор педагогічних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна

Козубцов Ігор Миколайович — доктор педагогічних наук, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, Київ, Україна

Колодяжна Алла Володимирівна — кандидат психологічних наук, доцент, Київський національний університет технологій та дизайну, Київ, Україна

Кристочук Тетяна Євгенівна — доктор педагогічних наук, професор, Відокремлений структурний підрозділ «Рівненський фаховий коледж Національного університету біоресурсів і природокористування України», Рівне, Україна

Олійник Марія Іванівна — доктор педагогічних наук, професор, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, Україна

Оверчук Вікторія Анатоліївна — доктор економічних наук, кандидат психологічних наук, професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса, Україна

Радчук Галина Кіндратівна — доктор психологічних наук, професор, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, Україна

Садова Ірина Ігорівна — доктор педагогічних наук, професор, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Дрогобич, Україна

Смолінська Олеся Євгенівна — доктор педагогічних наук, професор, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Ґжицького, Львів, Україна

Субашкевич Ірина Романівна — кандидат психологічних наук, доцент, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна

Otilia Clipa — доцент, професор, д-р філософії PhD, Університет Стефана Чел Маре, Сучава, Румунія

Editor-in-Chief

Machynska Nataliia Igorivna — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

Editorial team

Androsovykh Kseniia — Doctor of Psychological Sciences, Senior Researcher, Higher Educational Institution “Academician Yuriy Bugay International Scientific and Technical University”, Kyiv, Ukraine,

Bilyakovska Olha — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

Halian Olena — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

Kvas Olena — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

Kolodyazhna Alla — PhD in Psychology, associate professor, Kyiv National University of Technologies and Design, Kyiv, Ukraine

Kozubtsov Ihor — Doctor of Pedagogical Sciences, Candidate of Technical Sciences, Senior researcher, Military Institute of telecommunications and informatization named after Heroes of Krut, Kyiv, Ukraine

Krystopchuk Tetiana — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Lecturer of Humanities Separated structural subdivision “Rivne Professional College of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine”, Rivne, Ukraine

Oliinyk Mariia — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Pedagogy and Psychology of Preschool Education Department, Chernivtsi, Ukraine

Overchuk Victoria — Doctor of Economics, Candidate of Psychological Sciences, Professor, Vasyl' Stus Donetsk National University, Ukraine

Radchuk Halyna — Doctor of Psychological Sciences, Professor, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine

Sadova Iryna — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, Ukraine

Smolinska Olesia — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv, Lviv, Ukraine

Subashkevych Iryna — Candidate of Psychological Sciences, Docent, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

Otilia Clipa — associate doctor, Director departament, Department of Education Sciences, Stefan cel Mare University, Suchava, Romania

ЗМІСТ

Дягилева Олена Сергіївна, Кононова Олена Юріївна, Юрженко Альона Юріївна, Пазяк Алла Сергіївна ПРОБЛЕМИ ТА РІШЕННЯ АДАПТАЦІЇ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ МОРСЬКОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА ФІЛОСОФІЇ ДО ОНЛАЙН ФОРМАТУ У ZOOM	7
Деркач Юлія Ярославівна ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	11
Козубцов Ігор Миколайович МЕТОДИКА ТА РЕВЕРСИВНА ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ ВИПЕРЕДЖАЮЧОГО ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «МЕТОДОЛОГІЇ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ» ЗДОБУВАЧАМ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ЦИФРОВОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ	18
Корнят Віра Степанівна, Боринець Христина Миколаївна ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ У ПОРІВНЯЛЬНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ	24
Мачинська Наталія Ігорівна ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ	30
Смовженко Людмила Григорівна ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОГО ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ СТУДЕНТАМ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	38

CONTENTS

Diahyleva Olena, Kononova Olena, Yurzhenko Alona, Paziak Alla CHALLENGES AND SOLUTIONS IN ADAPTING MARITIME ENGLISH AND PHILOSOPHY CURRICULUM TO ONLINE DELIVERY VIA ZOOM	7
Derkach Yuliya PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF LEADERSHIP QUALITIES IN THE PROCESS OF TRAINING OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS	11
Kozubtsov Ihor METHODOLOGY AND REVERSIBLE PEDAGOGICAL TECHNOLOGY OF ADVANCED TEACHING OF THE DISCIPLINE «METHODOLOGY OF SCIENTIFIC RESEARCH» TO APPLICANTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS USING THE DIGITAL EDUCATIONAL SPACE.....	18
Vira Korniat, Borynets Khrystyna VOLUNTEERING ACTIVITIES UNDER THE CONDITIONS OF THE MARITAL STATE IN A COMPARATIVE PERSPECTIVE.....	24
Machynska Nataliia TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE MODERN PRESCHOOL EDUCATION SYSTEM IN UKRAINE	30
Smovzhenko Ludmila ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR EFFECTIVE TEACHING OF FOREIGN LANGUAGES TO STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS	38

UDC 378.147

Diahyleva Olena

PhD, Associate professor

Vice-Rector on Academic Work

Kherson State Maritime Academy, Ukraine

Дягилева Олена Сергіївна

кандидат педагогічних наук, доцент

проректор з навчально-методичної роботи

Херсонська державна морська академія, Україна,

ORCID: 0000-0003-3741-4066

.....
Kononova Olena

senior lecturer

Maritime Applied College of Kherson State Maritime Academy, Ukraine

Кононова Олена Юріївна

старший викладач

Морський фаховий коледж Херсонської державної морської академії, Україна

ORCID: 0009-0007-1386-6590

.....
Yurzhenko Alona

PhD, Associate professor

Kherson State Maritime Academy, Ukraine

Юрженко Альона Юріївна

кандидат педагогічних наук, доцент

Херсонська державна морська академія, Україна

ORCID: 0000-0002-6560-4601

.....
Paziak Alla

Teacher

Kherson State Maritime Academy, Ukraine

Пазяк Алла Сергіївна

Викладач

Херсонська державна морська академія, Україна

ORCID: 0000-0002-7699-6428

[https://doi.org/10.60022/2\(1\)-1GF](https://doi.org/10.60022/2(1)-1GF)

CHALLENGES AND SOLUTIONS IN ADAPTING MARITIME ENGLISH AND PHILOSOPHY CURRICULUM TO ONLINE DELIVERY VIA ZOOM

ПРОБЛЕМИ ТА РІШЕННЯ АДАПТАЦІЇ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ МОРСЬКОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА ФІЛОСОФІЇ ДО ОНЛАЙН ФОРМАТУ У ZOOM

Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Summary. The paper highlights the features of the modern problem of effective e-learning, which increases the level of communication support between teachers and cadets, as well as the creation of incentives for the educational environment. The authors focused attention on the importance of using Zoom to ensure flexibility, efficiency and interactivity of the learning process. The importance of learning Maritime English as a specialized language for the maritime industry has been proven. Attention is focused on the implementation of online boards, in particular Miro.

The paper also considers the problem of organizing online lessons of "Philosophy" course via Zoom platform. The importance of creating a stimulating interactive environment for holding discussions is noted. The authors suggest specific strategies for optimizing e-learning, such as working in groups, using virtual projects, and asynchronous methods to facilitate the learning process for students with different geographic locations and technical capabilities.

Overall, using Zoom to teach is a step in the modern education process that prepares students for the challenges of the maritime industry. Adapting the curriculum to the online format via Zoom requires creativity, flexibility and improvement of teaching methods to ensure quality education in a virtual environment.

Keywords: adaptation of educational programs, e-learning, Zoom, Miro

Анотація. У статті висвітлено особливості сучасної проблеми забезпечення ефективного електронного навчання, що визначається необхідністю підтримки зв'язку між викладачами та курсантами, а також створенням стимулюючого навчального середовища. Авторами зосереджено увагу на важливості використання Zoom для забезпечення гнучкості, ефективності та інтерактивності у процесі навчання. Доведено важливість вивчення Морської англійської як спеціалізованої мови для морської індустрії. Висвітлено як ефективна комунікація морською англійською сприяє уникненню непорозумінь та покращує ефективність операцій на суднах, у пошуку роботи та розвитку кар'єри. Акцентовано увагу на впровадженні онлайн-дошок, зокрема Miro. Miro дозволяє створювати сценарії та симулювати реальні ситуації, що особливо важливо в контексті навчання в морській галузі. Ця можливість дозволяє студентам віртуально взаємодіяти з реальними ситуаціями, наводячи їх на практичний досвід та вирішення проблем.

У статті розглядається і проблема організації онлайн-занять з навчальної дисципліни «Філософія» через платформу Zoom. Зазначається важливість створення стимулюючого інтерактивного середовища для проведення дискусій. Авторами запропоновано конкретні стратегії для оптимізації електронного навчання, такі як робота в групах, використання віртуальних проектів та асинхронних методів для полегшення процесу навчання для студентів з різною географічною локацією та технічними можливостями.

Загалом, використання Zoom для навчання є важливим кроком у сучасному освітньому процесі, що допомагає студентам підготуватися до викликів морської індустрії. Адаптація навчальних програм до онлайн-формату через Zoom вимагає творчості, гнучкості та вдосконалення методів викладання для забезпечення якісної освіти у віртуальному середовищі.

Ключові слова: адаптація навчальних програм, електронне навчання, Zoom, Miro

Introduction. Maintaining a strong connection between teachers and cadets is crucial in e-learning. When students feel connected to their teachers, they are more engaged in their learning. They are more likely to participate in class discussions, complete assignments, and take an active role in their education. Teachers who maintain a connection with their students can help motivate them to stay focused and work hard. They can provide guidance, encouragement, and feedback to help students overcome challenges and achieve their goals.

E-learning can be challenging, especially for students who may be dealing with distractions, technical difficulties, or other obstacles. When teachers stay connected with their students, they can provide emotional support and guidance to help them navigate these challenges and stay on track.

Teachers who know their students well can tailor their instruction to meet their individual needs and preferences. They can adapt their teaching style, materials, and assignments to help each student learn in the way that works best for them.

Finally, maintaining a connection between teachers and students helps to build a sense of community in the classroom. This can be especially important in e-learning, where students may feel isolated or disconnected. By fostering a sense of community, teachers can help students feel more connected to their peers and to the school as a whole.

The research is relevant and important for improving the quality of learning in the electronic environment and the effective implementation of educational programs in Maritime English and Philosophy via Zoom platform.

The purpose of the article is to develop specific recommendations and strategies for effectively adapting the Maritime English and Philosophy course to the online format using the Zoom platform, with a focus on maintaining effective interaction between teachers and students.

An overview of the main material. Maritime English is a specialized form of the English language used in the maritime industry for communication between ship crew members, port authorities, and other related entities [1]. It is essential for future seafarers to have a good understanding of Maritime English because clear communication is critical for the safe operation of a ship. The ability to communicate effectively and accurately in Maritime English can prevent misunderstandings and errors that could lead to accidents and other safety incidents.

Maritime regulations require that ships maintain accurate records and reports in English. Future seafarers who have a good understanding of Maritime English can ensure compliance with these regulations and avoid potential penalties [2].

Effective communication in Maritime English can improve efficiency in ship operations. When crewmembers can communicate clearly and efficiently, they can quickly and accurately convey important information and instructions, which can help to avoid delays and minimize downtime.

Future seafarers who have a good command of Maritime English have a competitive edge when seeking employment. Employers prefer candidates who can communicate effectively in Maritime English, and having this skill can lead to career advancement opportunities [3].

The maritime industry is a global industry, and Maritime English is the primary language used for communication between ships and ports around the world. Future seafarers who have a good understanding of Maritime English can communicate effectively with crewmembers, port authorities, and other entities from different countries, leading to better working relationships and smoother operations.

Zoom video conferences were chosen as teachers for several reasons:

Real-time Interaction (video conferences allow teachers and students to interact in real-time, making it easier to ask questions, clarify concepts, and engage in discussions). This can help to keep students engaged and motivated in their learning.

Visual Aids (video conferences can include visual aids such as charts, diagrams, and videos, which can help to reinforce learning and make complex concepts easier to understand).

Flexibility (video conferences can be conducted from anywhere with an internet connection, making it easier to bring together students and teachers from different locations). This can provide students with access to a wider range of educational resources and instructors, helping to enhance their learning experience.

Cost-Effective (video conferences can be a cost-effective alternative to traditional classroom-based instruction). The use of video conferences eliminates the need for travel and can help to reduce the cost of classroom facilities, making Maritime English education more accessible and affordable for students [4].

Real-world Simulation: Video conferences can be used to simulate real-world scenarios that students may encounter in their future careers as seafarers. For example, they can be used to practice communication with port authorities, ship captains, and other crew members, helping students to develop the skills they need to succeed in the maritime industry [1].

Zoom has the opportunity to use a whiteboard which is so important while e-learning. Miro is an online collaborative whiteboard platform that enables teams to work together in real-time, regardless of their physical locations. It provides a virtual canvas where users can create, share, and collaborate on various types of content (e.g. diagrams, charts, wireframes, mind maps) [5]. Miro plugin is possible to be implemented into Zoom. Teacher immediately receives various advantages on using this whiteboard. Whiteboards allow for the visual representation of concepts, making it easier for learners to understand complex ideas. Diagrams, charts, and drawings can enhance the clarity of explanations.

“Philosophy” course requires discussions of philosophical problems, which are quite difficult to organize due to the lack of personal contact. Its assimilation involves understanding by future specialists the main stages and problems of philosophical knowledge, the development of a culture of thinking, the acquisition of skills in working with primary sources, a critical understanding of the category and concepts of the spiritual culture of society [6]. When using Zoom for virtual meetings, Philosophy teachers should pay special attention to creating a stimulating interactive environment that promotes active student participation in discussions.

How to optimize online classes in philosophy through the Zoom platform? During online classes, students can be divided into virtual groups for group discussions, where they can discuss specific aspects of the topic or solve problems. For this, we use the “Breakout Rooms” function in Zoom to automatically divide participants into small groups. Teachers should create structured questions that facilitate the analysis of philosophical issues and encourage students to express their own opinions. Using the “Share Screen” function, teacher can display key ideas or text materials, as well as for presenting virtual presentations [7].

An effective strategy is to involve students in preparing reports or presentations during online Zoom classes. This allows students to delve deeper into their chosen topic and teach them public speaking skills. Instructors should provide guidance on the structure of presentations and establish clear grading criteria. In order to support group work,

teachers can organize virtual group projects. This will allow students to collaborate, discuss issues and solve philosophical problems together. It is important to define roles in the group and provide mechanisms for discussing results [8].

In addition to real-time virtual meetings, it is important to consider asynchronous learning opportunities. Recording lectures, accessing materials and interacting with other students at appropriate times can facilitate the learning process for those with geographical time zones or technical difficulties [9].

Chat facilitates the process of constant interaction between students and the teacher during classes, thus encouraging students to ask questions and share their thoughts. Maybe even address some of the chat topics during the general discussion.

Although teaching Philosophy in an online format can present challenges, improved strategies and the use of modern technologies allow for stimulating and fruitful conditions for discussion among students [10]. The use of innovative methods helps to preserve the essence of philosophical education in the online environment, providing quality education for students.

Conclusions. Overall, video conferences using Zoom can be a valuable tool for teaching Maritime English and Philosophy to future seafarers while e-learning, providing them with a flexible, cost-effective, and interactive learning experience that can prepare them for successful careers in the maritime industry.

This approach to teaching opens up new opportunities to prepare students for successful careers in the maritime industry. Using Zoom allows for interactive and engaging lectures and hands-on sessions that support high levels of student engagement. By connecting educators and future maritime professionals, this technology helps to overcome the challenges of e-learning and creates a sustainable foundation for learning that meets the modern demands of the maritime industry. This approach enhances students' ability to communicate, understand and use Maritime English effectively, and develops their philosophical and critical thinking skills, which are essential skills for successful work onboard a vessel. Thus, the use of Zoom for virtual learning is an important step in the modern educational process that helps prepare students for the challenges of a future maritime career.

References

1. El-Henawy W.M. Optimizing Online English Language Learning and Teaching. Vol. 31. Springer Nature, 2023.
2. Bezlutska O., Leshchenko A., Yurzhenko A., Paziak A. Informational Visualization on E-Courses of Higher Maritime Educational Institutions. Information Technology and Interactions (Satellite): Conference Proceedings, December 04, 2020, Kyiv, Ukraine / Taras Shevchenko National University of Kyiv and [etc]; Vitaliy Snytyuk (Editor). Kyiv: Stylos, 2020. P. 247–250.
3. Гєггєг M.N. The Adaptation of Action Research into Online Practicum in Unprecedented Times: Opportunities and Constraints. // Emergency Remote Teaching and Beyond: Voices from World Language Teachers and Researchers. Cham: Springer International Publishing, 2022. — P. 153–171.
4. Voloshynov S., Yurzhenko A. The use of digital technologies while formation of professional competencies of future seafarers by means of LMS MOODLE // Proceedings of the IX International Scientific and Practical Conference "MoodleMoot Ukraine 2021. Theory and practice of using Moodle LMS". URL: <https://2021.moodlemoot.in.ua/course/view.php?id=10>
5. Masuku M.B. Enhancing maritime education through online distance learning in developing environments // The 1st International Conference on Maritime Education and Development 2020. DOI: 10.1007/978-3-030-64088-0_13
6. Brennan J. Engaging learners through Zoom: Strategies for virtual teaching across disciplines. John Wiley & Sons, 2020.
7. Cronin S. Pandemic pedagogies, practices and future possibilities: emerging professional adjustments to the working practices of university teacher educators. // Educational Review 74.3, 2022. — P. 720–740.
8. Campbell, H.A. Religion in quarantine: The future of religion in a post-pandemic world. 2020.
9. Qu Y. Student engagement and pedagogical innovations for the pandemic-precipitated online delivery of university Chinese courses. // Frontiers of L2 Chinese Language Education, 2021. — P. 51–67.
10. Simonson M. Distance Learning: Volume 19# 3. IAP, 2022.

Деркач Юлія Ярославівна

кандидат педагогічних наук, доцент

доцент кафедри початкової та дошкільної освіти

Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

Derkach Yuliya

candidate of Pedagogical Sciences

associate Professor

preschool and primary education Department

Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

ORCID: 0000-0003-2367-8730

[https://doi.org/10.60022/2\(1\)-2GF](https://doi.org/10.60022/2(1)-2GF)

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF LEADERSHIP QUALITIES IN THE PROCESS OF TRAINING OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

Анотація. Статтю присвячено теоретико-практичному аналізу особливостей лідерства та обґрунтуванню психолого-педагогічних умов формування та розвитку лідерських якостей майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки в умовах закладу вищої освіти.

Автор у статті пропонує аналіз різних підходів до тлумачення понять «лідер», «лідерство», «лідерство в освіті», «освітнє лідерство» на основі проаналізованих різних визначень виокремлює ознаки студентського лідерства: ініціативність, контактність, чуйність, доброзичливість, широкий соціально-інтелектуальний кругозір, готовність прийти на допомогу тощо. Зазначено, що поняття лідерства розглядається науковцями у таких аспектах, як: лідерство як механізм впровадження інноваційних змін; лідерство як модель формування особистості; лідерство як духовна місія особистості.

У статті означено основні напрями концепцій дослідження лідерства (концепції, у яких обґрунтовується перевага фактору рис особистості; концепції, у яких вирішальним чинником формування вважається ситуація; концепції, у яких поєднуються особистісні і ситуаційні чинники) та виокремлено теорії розвитку лідерства (теорії особистісних якостей; теорії харизматичного лідерства; атрибутивні теорії; ситуативні теорії).

У статті подано та схарактеризовано результати проведеного дослідження серед здобувачів освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта, яке проводилося з метою вивчення стану сформованості лідерських якостей у майбутніх учителів початкової школи. Зазначено, що формування лідерських якостей у майбутніх учителів початкової школи передбачає створення відповідних сприятливих умов, що забезпечують спрямованість діяльності студентів на розвиток лідерської мотивації. У статті визначено та схарактеризовано необхідні психолого-педагогічні умови: формування мотиваційно-ціннісної сфери майбутнього фахівця педагогічної освіти до лідерства в процесі професійної підготовки та майбутньої професійної діяльності; готовність науково-педагогічних працівників закладу вищої освіти до роботи з потенційними лідерами; формування практичного досвіду лідерства у контексті проходження здобувачами освіти різних видів педагогічної практики.

Ключові слова: лідер, лідерство в освіті, психолого-педагогічні умови, лідерські якості, професійна підготовка.

Summary. The article is devoted to the theoretical and practical analysis of leadership features and the justification of psychological and pedagogical conditions for the formation and development of leadership qualities of future primary school teachers in the process of professional training in the conditions of a higher education institution.

In the article, the author offers an analysis of different approaches to the interpretation of the concepts of “leader”, “leadership”, “leadership in education”, “educational leadership” based on the analysis of different definitions. The author distinguishes the signs of leadership of students such as: initiative, contact, sensitivity, benevolence, a broad social and intellectual outlook, willingness to help, etc. It is noted that the concept of leadership is considered by scientists in such aspects as: leadership as a mechanism for implementing innovative changes; leadership as a model of personality formation; leadership as a spiritual mission of the individual.

The article defines the main directions of the concepts of leadership research (concepts in which the superiority of the factor of personality traits is justified; concepts in which the decisive factor of formation is considered in the situation; concepts in which personal and situational factors are combined). The theories of leadership development are singled out (theories of personal qualities; theories of charismatic leadership, attributive theories, situational theories).

The article presents and characterizes the results of the conducted research among students of the first (bachelor) level of higher education, specialty 013 Primary Education, which was conducted with the aim of studying the state of formation of leadership qualities of future primary school teachers. It is noted that the formation of leadership qualities of future primary school teachers involves the creation of appropriate favorable conditions that ensure the focus of students' activities on the development of leadership motivation.

The article defines and characterizes the necessary psychological and pedagogical conditions. They are: the formation of the motivational and value sphere of the future specialist in pedagogical education for leadership in the process of professional training and future professional activity; readiness of scientific and pedagogical staff of the institution of higher education to work with potential leaders; formation of practical experience of leadership in the context of education seekers undergoing various types of pedagogical practice.

Key words: leader, leadership in education, psychological and pedagogical conditions, leadership qualities, professional training.

Постановка проблеми. Лідер в освіті — це фахівець, який спроможний активно підтримувати та впроваджувати в життя найрізноманітніші новачі, що пропонуються як теоретиками, так і практиками з метою удосконалення освітнього процесу у різних освітніх інституціях.

Пріоритетами освітньої політики в галузі літерства, як зазначає Н.Мачинська, виступають такі напрями:

- забезпечення державних гарантій доступу якісної освіти;
- створення умов для підвищення якості загальної, професійної та вищої освіти;
- формування ефективних економічних відносин у системі освіти;
- забезпечення системи освіти висококваліфікованими фахівцями, їх підтримка державою та суспільством;
- управління розвитком освіти на основі розподілу відповідальності між суб'єктами освітньої політики;
- підготовка освітніх лідерів у системі професійної освіти та розгалуженої мережі освітніх інституцій підвищення кваліфікації й стажування (Мачинська, 2022, С. 120).

Сучасний лідер — це особа, яка здатна оперативно реагувати на зміни, що відбуваються в суспільстві, приймати відповідні рішення та нести відповідальність за їх результативність. Формування лідера, розвиток лідерських якостей

відбувається впродовж тривалого часу, але найбільш сприятливий період — так званий сензитивний — припадає саме на період студентства, що визначається сприятливими психологічними особливостями юнацького періоду. Для юнацтва характерними є такі ознаки: життєве та професійне самовизначення людини, потреба в суспільно корисній діяльності, формування переконань, почуття обов'язку й відповідальності, розвиток таких вольових якостей як самостійність, наполегливість тощо.

Водночас питання формування лідерських якостей студентів у сучасних соціально-економічних умовах опрацьовано недостатньо. Студентське середовище найбільш сприятливе для прояву лідерських якостей. Слід зазначити, що у цей період лідерські якості дуже часто проявляються у тих, хто раніше не проявляв такої активності, що дає можливість аналізувати сформованість лідерських якостей студентів закладів вищої освіти (ЗВО) одночасно як процес та як результат.

Мета статті: на основі теоретичного аналізу та проведеного емпіричного дослідження виокремити педагогічні умови формування лідерських якостей у майбутніх учителів початкової школи

Виклад основного матеріалу. Проблема лідерства в освіті є в центрі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників.

Так, І.Зязюн, спираючись на результати теоретичних та емпіричних досліджень, акцентує на

тому, що лідер — це визнаний член групи, який, використовуючи притаманні йому лідерські здібності та якості, обирає оптимальне рішення для досягнення групової цілі. У своєму дослідженні автор зазначає, що лідерство — це процес реалізації позитивного впливу лідера групи на її членів під час досягнення групових цілей; саме лідерство набуває конкретних ознак відповідно до середовища та умов розгортання (Зязюн І. А., 2008).

В Енциклопедії освіти ми знаходимо таке твердження: «Лідерство — це здатність окремої особистості інших діяти «запалювати», надихати їх на активність і діяльність. Лідерство є одним з базових механізмів диференціації соціальної діяльності та передбачає досягнення особливого (лідуючого) положення особою (індивідуальне лідерство) або частиною групи (групове лідерство) щодо решти членів групи. Лідерство є механізмом інтеграції студентів у групі. Лідер в освіті — особа чи інституція, яка здійснює діяльність у сфері освіти, спрямовану на її розвиток, а досягнення і результати цієї діяльності є дороговказом для інших» (Енциклопедія освіти, 2008, с. 453).

Поняття «лідерство» дослідники розуміють як тенденцію домінування і підпорядкування, впливу і послідовництва у системі міжособистісних взаємин у групі. Лідером вважається член групи, за яким решта членів групи визнають право приймати відповідні рішення у важливих для неї ситуаціях, — рішення, що стосуються їхніх інтересів і визначають напрям і характер діяльності всієї групи (Мітлош та ін., 2014, С. 67).

І. Іванова виокремлює два типи лідерів: активний та інтелектуальний, і розглядає лідерство як ключовий метод культури педагогічного менеджменту. Дослідниця стверджує, що лідер — це людина, здатна впливати на дії однієї або групи людей з метою досягнення поставленої мети (Іванова, 2016).

Аналіз науково-теоретичних та практичних досліджень, здійснений В. Морозом, дав можливість автору виокремити провідні характеристики лідера, зокрема:

- психічна стійкість та здатність до організаторської роботи;
- готовність самостійно виконувати завдання та уміння управляти собою;
- урівноваженість та упевненість у собі, цілеспрямованість та наполегливість, активність і товариськість, здатність до емпатії, вміння приймати рішення у будь-яких ситуаціях, потреба успіху;
- чесність і порядність у стосунках, самоконтроль і працездатність, інтелектуальна лабільність;
- креативність, ініціативність, уміння розв'язувати конфлікти, готовність до ризику (Мороз, 2015, с. 42).

Лідерство, на думку дослідників, це і соціальна позиція, й управлінський статус, і керівна посада, що передбачає ініціативне та відповідальне керівництво командою або певним процесом через

розроблення концепцій бачення, планування, прийняття рішень, мотивування, організацію, розвиток, наділення повноваженнями, спрямування діяльності людей на досягнення конкретних цілей. Лідерство автори розглядають у трьох аспектах:

- як механізм впровадження інноваційних змін;
- як модель формування особистості;
- як духовна місія лідерства (Докторович, Каськова, 2017, С. 10).

Феномен лідерства, як зазначає К. Линьов, проявляється у взаємодії керівника-лідера із співробітниками в процесі спільної діяльності. Лідерство має чітко виражений процесуально-орієнтований характер. Від моделей лідерства з одним складником — «керівник-лідер», дослідник зазначає, що варто переходити до формули з трьома складниками «лідер — послідовники — процес управління». Саме в рамках цього трикутника автор пропонує ідентифікувати сутність та зміст поняття «лідерство», створювати програми підготовки та підвищення кваліфікації освітян, спрямованих як на формування їхніх компетентностей, стилів поведінки, так і на відпрацювання командної взаємодії у колективі (Линьов, 2017, С. 23).

Освітнє лідерство — важливий та необхідний елемент злагодженої роботи кожного структурного підрозділу закладу вищої освіти. Лідер в освітній організації обов'язково повинен володіти досвідом стратегічного управління (Мачинська, 2022, с. 124).

На думку дослідників, лідерство — це істотна складова частина діяльності менеджера, пов'язана з цілеспрямованим впливом на поведінку окремих осіб чи робочої групи; інструментами такого впливу виступають навички спілкування й особистісні якості менеджера, які відповідають зовнішнім і внутрішнім потребам групи (Сергеева, Кондратьєва, Хромей, 2015, с. 13).

Отож, феномен лідерства дослідники трактують як процес ефективного управління навчально-пізнавальною діяльністю і як інтеграційну якість педагога, яка впливає і забезпечує ефективність цієї діяльності. Для студентського лідерства притаманними є такі ознаки: *ініціативність, товариськість, контактність, комунікабельність, чуйність, доброзичливість, широкий соціально-інтелектуальний кругозір та ерудиція, готовність прийти на допомогу товаришеві, а також — зовнішня привабливість, фізична сила та спритність*.

О. Кокун, на основі узагальнень різних підходів до визначення поняття «лідер», зазначає, що лідер — це член групи, що виконує основну роль в організації спільної діяльності та регулюванні взаємостосунків, за яким група визнає право приймати рішення в значущих ситуаціях, яким добровільно підкоряються всі члени групи (Кокун, 2012, с. 172).

Психолого-педагогічну характеристику лідера будемо здійснювати на основі основних напрямів концепцій лідерства, запропонованих А. Мітлош:

1. Концепції, у яких обґрунтовується перевага фактору рис особистості.

2. Концепції, у яких вирішальним фактором вважається ситуація.

3. Концепції, у яких поєднуються особистісні і ситуаційні фактори (Мітлош, 2007).

Ми зазначаємо, що важливим компонентом лідерства повинна виступати духовність, формування якої неможливо нашвидкуруч, в інтенсивній тренінговій роботі. Становлення духовності — тривалий, системний процес. Саме тому дуже важливо, щоб духовна складова освіти реалізовувалася не лише у теоретичному навчанні на базі філософії, психології та ін., а й реалізовувалася на практиці у виваженому, відповідальному розв'язанні гострих проблем та протиріч, відсутності подвійних стандартів, професійній етиці і виконанні викладачем функцій супервізора, тьютора, духовного наставника.

Н.Мачинська стверджує, що лідерство серед студентів зумовлене такими якостями молоді людини: ініціативність, товарищескість, контактність, комунікабельність, чуйність, доброзичливість, широкий соціально-інтелектуальний кругозір та ерудиція, готовність прийти на допомогу товаришеві. Серед провідних також зовнішня привабливість, фізична сила та спритність (Мачинська, 2017, с. 34).

Отож, аналіз наукових досліджень проблеми формування лідера дає можливість констатувати, що найбільш характерними ознаками та характеристиками лідера виступають наступні:

1. Психологічні характеристики особи, які включають інтелектуальні здібності: освіченість, оригінальність, поміркованість, сформований світогляд, комунікабельність, допитливість тощо.

2. Сформовані риси характеру: ініціативність, творчість, врівноваженість, енергійність наполегливість, упертість, доброзичливість, працьовитість, привітність, обов'язковість та ін.

3. Сформовані уміння, які слугують основою для формування особистісних та професійних компетентностей: вміння брати на себе ризик та відповідальність; вміння швидко приймати рішення і доводити їх виконання до позитивного результату; вміння орієнтуватися в людях; сформоване почуття гумору; вміння переконувати та організовувати; вміння змінюватися; сміливість у вирішенні суперечливих питань тощо.

У контексті нашого дослідження ми провели опитування серед студентів факультету педагогічної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка, спеціальності 013 Початкова освіта. Для опитування ми використали тест «Лідерство» (https://inv.vntu.edu.ua/ukr/index.php?option=com_content&view=article&id=717:test-liderstvo&catid=41&Itemid=967), призначений для того, щоб оцінити здатність людини бути лідером, та модифікований нами під проблеми нашого дослідження опитувальник «Самооцінка лідера» (<http://tests.puet.edu.ua/files/test1-3.pdf>).

Проаналізуємо отримані результати. В опитуванні взяло участь 65 студентів денної форми і 35 студентів заочної форми навчання, усі студенти жіночої статі, це здобувачі освіти бакалаврського рівня 3-ix та 4-ix курсів. Кількісний показник опитування систематизовано нами у таблиці 1.

Респонденти систематизують окремі групи лідерських якостей: організаторські (уміння згуртувати колектив, здатність захопити колектив новими ідеями, налагодження співпраці з спорідненими колективами), комунікативні (здатність звертатися до іншої людини, привертати її увагу, ініціювати взаємодію у процесі спілкування), перцептивні (здатність сприймати, розуміти і оцінювати себе та інших), креативні (здатність виявляти оригінальні ідеї), саморегуляція (здатність підтримувати особистісну рівновагу та організовувати рівні взаємовідносини у колективі)

Було також проведено опитування на основі розробленої нами анкети, де запитання носили відкриту форму (анкета була укладена з метою визначити розуміння поняття «лідер» та сприйняття особистих якостей, притаманних майбутньому педагогу). Нас цікавило: розуміння понять «лідерство», «лідерські якості»; зміст навичок та якостей освітнього лідера, щоб забезпечити успіх у майбутній професійній діяльності; перелік особистісних характеристик лідера, які можуть стати запорукою успіху навчання. Проаналізуємо отримані відповіді на окремі питання опитувальника. Так, зокрема:

1) на запитання «Як Ти розумієш поняття «лідерство»?» ми отримали різні відповіді, які систематизували за спільними показниками:

- це така поведінка людини, яка дозволяє згуртувати довкола себе прихильників;
- лідерство надихає людей прийняти певну ідею та рухатися вперед, реалізуючи її;

Таблиця 1

Здатність людини бути лідером

Отриманий результат	3-й курс (55 студентів)		4-й курс (45 студентів)		Якісна характеристика
0–25 балів	16	29%	7	16%	якості лідера виражені слабо
26–35 балів	19	35%	12	27%	якості лідера виражені середньо
35–40 балів	12	22%	16	35%	лідерські якості виражені сильно
більше 40 балів	8	14%	10	22%	дана людина, як лідер, схильна до диктату

- це харизматична особистість, яка привертає увагу інших людей та згуртовує їх довкола себе;
- це вдале керівництво;
- людина, що очолює колектив та може згуртувати його довкола себе.

2) На запитання «*Якими якостями повинен володіти лідер? Назвіть 5 найбільш важливих*», зазначаємо, що сталий варіант відповіді — *намагання уникнути служби в армію* — не був обраний зовсім, оскільки всі респонденти — представники жіночої статі. Найбільше, на нашу думку, заслуговують на аналіз відповіді респондентів, де кожен із опитуваних міг висловити свою причину вибору ЗВО. Так, зокрема, перше місце тримали відповіді, що стосувалися бюджетного місця навчання (8 респондентів — 9%), другу позицію отримали відповіді на кшталт — *хотіла навчатися саме в Львівському національному університеті імені Івана Франка* (6 респондентів — 7%), третю позицію поділили між собою відповіді на зразок «у нас сім'я педагогів до третього покоління (або — декілька поколінь» та «дуже хочу працювати саме з маленькими дітьми» (6 респондентів — 7%).

Таким чином, здійснений нами емпіричний аналіз окремих відповідей запропонованих опитувальників респондентами нашого дослідження, дав можливість зробити такий висновок:

1. Сучасний стан сформованості лідерських якостей у студентів можна констатувати як низький, про що свідчать показники опитування на основі укладених опитувальників.

2. Респонденти, а це студенти 3-їх та 4-їх курсів факультету педагогічної освіти (спеціальність 013 Початкова освіта) мають загальне уявлення про поняття лідерства, характерні ознаки лідерів, але не зовсім володіють практичними вміннями щодо прояву цих ознак у щоденній діяльності.

Проведене нами опитування свідчить про необхідність створення сприятливих умов для підвищення рівня професійної підготовки майбутніх педагогів, спрямованої на формування лідерських якостей, розвиток та формування мотивації бути лідерами, розширюючи знання про лідерство в педагогічній діяльності, розвиваючи та впроваджуючи лідерські навички у власну педагогічну практику, дотримання стійкої лідерської позиції у різних життєвих ситуаціях.

Результати дослідження свідчать, що уявлення про лідерство формуються у більшості респондентів на основі особистого досвіду: включення до керівництва, спостереження за іншими лідерами, наприклад, впливом соціальних умов тощо. Досить часто образ лідерства виступає у стереотипній характеристиці.

При формуванні лідерських якостей майбутніх учителів початкової школи вважаємо, що необхідно враховувати компоненти лідерства: групу досягнення спільної мети; процес, у якому майбутній педагог освіти має здійснювати вплив на групу. Кінцевим результатом процесу формування

лідерства, на нашу думку, є соціальна зміна, яка досягається завдяки постійному обміну цінностями між лідером і групою. Сьогодні майбутній вчитель початкової школи — керівник, який несе відповідальність за прийняті рішення, здійснює особистісний вплив на принципах ризику, ефективності, автономії, колегіальності і професійної доброчесності. Досягненню реальних цілей вищої освіти сприяє залучення студентів до різних видів аудиторних та позааудиторних заходів, в яких здатність керівника може бути максимально проявленою і розвинутою.

Результати проведеного нами емпіричного дослідження підтвердили актуальність обраної проблеми формування лідерських якостей майбутнього вихователя вчителя початкової школи. Отже, майбутній учитель початкових класів під час навчання у ЗВО має поглиблено оволодіти не лише професійними знаннями, вміннями і навичками, а й сформувати сукупність лідерських якостей, який дозволить йому успішно реалізувати свій творчий потенціал на практиці та стати основною рушійною силою формування нової ефективної національної системи початкової освіти.

Таким чином, формування лідерських якостей в майбутніх учителів початкової школи передбачає створення відповідних сприятливих умов, що забезпечують спрямованість діяльності студентів на розвиток лідерської мотивації, розширення знань про лідерство, розвиток та включення лідерських якостей у власну професійно-педагогічну діяльність, дотримання стійкої лідерської позиції.

Сформованість лідерських якостей майбутніх педагогів залежить від створення та реалізації певних умов. Проаналізуємо їх.

Перша педагогічна умова полягає у *формуванні мотиваційно-ціннісної сфери майбутнього вчителя початкової школи до лідерства в процесі професійної підготовки та майбутньої професійної діяльності*. Реалізація даної умови передбачає спрямування мотиваційно-ціннісної сфери майбутнього фахівця на лідерство в процесі професійної підготовки. Основна мета — збереження у студентів-майбутніх фахівців — стійкого інтересу до формування та розкриття лідерського потенціалу, мотивації на досягнення успіху в професійно-педагогічній діяльності. У контексті зазначеної умови ми передбачаємо здобуття майбутніми фахівцями сукупності інтегрованих знань про лідерство в педагогічній діяльності через систему освітніх компонентів як обов'язкового, так і вибіркового циклів освітньо-професійних програм.

Друга педагогічна умова — *це готовність науково-педагогічних працівників ЗВО до роботи з потенційними лідерами*. Знання та навички про особливості роботи, розуміння феноменів лідерства в сучасних умовах педагогічної освіти, вміння діагностувати лідерський потенціал майбутніх педагогів педагогічної освіти та організувати їх професійну підготовку, бажання взаємодіяти

з керівниками інших закладів вищої освіти визначають готовність самого науково-педагогічного працівника до проведення необхідних заходів, спрямованих на виявлення, формування та розвиток лідерського потенціалу у майбутніх вчителів початкової школи. Розвиток лідерських якостей передбачає здатність і спроможність кожного науково-педагогічного працівника створювати спеціальні умови для розвитку особистості студента, які надають можливість залучення кожного до соціально значущих відносин з позиції лідера.

Ми вважаємо, що реалізація даної умови можлива при організації такого освітнього середовища ЗВО, який дозволяє формувати лідерські якості у здобувачів освіти за ознакою їх прояву; де створені умови для контролю, корекції та використання чинників впливу на реалізацію особистісних лідерських якостей майбутніх педагогів; уміння знаходити та ефективно використовувати форми та методи в майбутній професійній діяльності. Це передбачає формування здатності у здобувачів освіти прогнозувати, планувати та конструювати власну діяльність, обирати поведінку, приймати відповідні рішення, прогнозувати їх наслідки та нести за них відповідальність.

Третя педагогічна умова — *формування практичного досвіду лідерства у контексті проходження здобувачами освіти різних видів педагогічної практики*.

Реалізація цієї педагогічної умови базується на сукупності знань та елементарного практичного досвіду про особливості педагогічної роботи, розуміння феномену лідерства в сучасних умовах. У межах реалізації цієї умови необхідно забезпечити розвиток лідерських умінь майбутнього вчителя початкової школи в процесі навчання з метою засвоєння ним операцій (дій) лідера та якісного здійснення майбутньої професійної педагогічної діяльності. Забезпечуючи реалізацію цієї умови варто акцентувати на тому, що професійні цінності студентів в різні роки навчання вирізняються своїм змістовим наповненням і зазнають змін у процесі професійної

підготовки. Разом з тим, є незмінні характеристики, які об'єднують студентів різних років навчання та їх викладачів, зокрема: рівень освіти, загальний розвиток, комунікабельність, доброзичливість.

Отже, в умовах сучасного реформування вітчизняної педагогічної освіти особливого значення набуває проблема формування лідерського компоненту педагогічної діяльності майбутнього вчителя. Різні дослідники висувують різні критерії до групування лідерських якостей, але суттєвих протиріч при цьому не спостерігається, що надало нам можливість обґрунтовано виділити лідерські якості, які необхідно розвивати у майбутніх педагогів у контексті професійної педагогічної підготовки.

Висновки та перспективи досліджень. Таким чином ми констатуємо: розвиток і формування лідерських якостей у студентів спеціальностей 013 Початкова освіта у процесі професійного становлення в академічному середовищі ЗВО тривалий, не завжди прогнозований процес, ефективність якого залежить від багатьох чинників. На формування якісних характеристик лідера у студентському середовищі визначальний вплив мають:

- індивідуальні психологічні особливості особи (наявність лідерських якостей, визначення особистісних орієнтацій, сформованість морально-вольових цінностей та дотримання стійкої життєвої позиції);
- створення сприятливого (комфортного) освітнього середовища, де чітко простежується стійка позиція викладача-наставника;
- забезпечення сприятливих умов співжиття в студентській спільноті — наявність офіційного й неофіційного студентського лідерів, узгодженість дій між ними;
- застосування тренінгових вправ та тренінгових занять у роботі зі студентами як в рамках вивчення освітніх компонентів, так і під час організації різних типів заходів за участю представників студентського самоврядування та інших структурних підрозділів ЗВО з метою виявлення та розвитку стійких лідерських якостей.

Список використаних джерел

1. Докторович М., Каськова Г. Організаційно-управлінські умови формування соціально відповідального лідерства / Теоретичний та науково-методичний часопис «Вища освіта України» 2017, № 2 (додаток 1). Тематичний випуск «Університет і лідерство» / С. 9–12. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/conf_Elite-III_05.2017_ELITE.Education-for-Leadership_VOU_II-2017-170p.pdf
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. — Київ : Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с
3. Зязюн І.А. Філософія педагогічної дії: монографія / І.А. Зязюн. — Черкаси : Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. — 608 с.
4. Іванова І.В. Лідерство в культурі педагогічного менеджменту / І.В. Іванова // Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. — 2016. — № 3. — С. 214–220.
5. Кокун О.М. Психологічна структура лідерських якостей майбутнього офіцера // Вісник Національного університету оборони України. — 2012. — Вип. 4 (29). — С. 170–174. <https://core.ac.uk/download/pdf/19596298.pdf>
6. Линьов К. Упровадження парадигми лідерства у закладі середньої освіти // Теоретичний та науково-методичний часопис «Вища освіта України» 2017, № 2 (додаток 1). Тематичний випуск «Університет і лідерство» / С. 9–12.

URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/conf_Elite-III_05.2017_ELITE.Education-for-Leadership_VOU_II-2017-170p.pdf

7. Мачинська Н. Лідерство в освіті як провідний напрям освітньої політики, Освітній дискурс, вип. 3–4, с. 117–128, Груд 2022. <https://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/954>

8. Мачинська Н. Розвиток лідерських якостей у студентів у процесі професійної підготовки / Н. Мачинська // Неперервна професійна освіта: теорія і практика // Науково-методичний журнал, 2017, вип. 3–4. — С. 32–39.

9. Мітлош А. В. Психологічний аналіз лідерської обдарованості членів молодіжних громадських об'єднань: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.01 / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. — К., 2007. — 20 с.

10. Мітлош А. В., Маляко В. О., Бажанюк В. С. Психологічні особливості лідерської обдарованості: концепції, діагностика, тренінги : монографія / А. В. Мітлош, В. О. Маляко, В. С. Бажанюк, В. В. Камишин. — К. : Інститут обдарованої дитини, 2014. — 290. https://lib.iitta.gov.ua/9847/1/Bajaniuk_%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97%20%D0%BE%D0%B1%D0%B4%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%97.pdf

11. Мороз В. П. Формування лідерських якостей студентів закладів вищої освіти в процесі діяльності органів студентського самоврядування: навч.-метод. посіб. для студ. закл. вищ. осв./ В. П. Мороз; Держ. закл., Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. — Старобільськ : Вид-во ДЗ, ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2019. — 263 с.

12. Сергеева Л. М., Кондратьева В. П., Хромей М. Я. Лідерство : навч. посібн. / за наук. ред. Л. М. Сергеевої. — Івано-Франківськ. «Лілея-НВ». 2015. — 296 с. URL: http://umo.edu.ua/images/content/depozitar/navichki_pracevlasht/liderstvo.pdf

УДК 37.02/09+001.8+378

Козубцов Ігор Миколайович

*доктор педагогічних наук, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник
професор кафедри*

Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, Україна

Kozubtsov Ihor

doctor of Pedagogical Sciences, candidate of technical sciences, senior researcher

professor of the Department

Military Institute of telecommunications and informatization named after Heroes of Krut, Ukraine

ORCID: 0000-0002-7309-4365

[https://doi.org/10.60022/2\(1\)-3GF](https://doi.org/10.60022/2(1)-3GF)

МЕТОДИКА ТА РЕВЕРСИВНА ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ ВИПЕРЕДЖАЮЧОГО ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «МЕТОДОЛОГІЇ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ» ЗДОБУВАЧАМ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ЦИФРОВОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

METHODOLOGY AND REVERSIBLE PEDAGOGICAL TECHNOLOGY OF ADVANCED TEACHING OF THE DISCIPLINE «METHODOLOGY OF SCIENTIFIC RESEARCH» TO APPLICANTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS USING THE DIGITAL EDUCATIONAL SPACE

Анотація. У науковій статті розглянули теоретичні основи та практичні аспекти розвитку професійної компетентності майбутніх викладачів закладів вищої освіти у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності. Наукова діяльність у закладах вищої освіти є невід'ємною складовою освітнього процесу та здійснюється з метою інтеграції наукової та навчальної діяльності у систему вищої освіти. З ухваленням Урядом «Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки», розпочалась розбудова «цифрового суспільства». Концепція обумовила потребу у трансформації професійної діяльності науково-педагогічних працівників. Під впливом цифрової економіки та запитів цифрового суспільства змінюється сам процес організації наукової діяльності, а саме пошук, обробка, збереження та відображення інформації потребує застосування електронно-обчислювальної техніки. В зв'язку з цим існує потреба у підготовці науково-педагогічних кадрів готових до оновленої професійної наукової діяльності із застосуванням електронного освітнього простору. В статті проаналізовано сучасні публікації за темою дослідження. Виокремлено не вирішені аспекти, а саме потребу у розробці теоретичних засад випереджаючого викладання професійно-орієнтованих навчальних дисциплін. Застосування у методиці педагогічної технології реверсивного навчання створить механізм набуття професійної компетентності здобувачів у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності. Виходячи з обставин, потреб

Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

та для досягнення мети в статті запропоновано варіант авторської методики випереджаючого викладання навчальної дисципліни «Методологія наукових досліджень» із застосуванням педагогічної технології реверсивного навчання здобувачів. Дана педагогічна технологія націлена розвиток у здобувачів здібностей до педагогічної роботи, наукових виступів тощо.

Ключові слова: викладач закладу вищої освіти; наукова діяльність; методика викладання; методологія наукових досліджень.

Summary. The scientific article considered the theoretical foundations and practical aspects of the development of professional competence of future teachers of higher educational institutions in the field of scientific, scientific, technical and innovative activities. Scientific activity in higher education institutions is an integral part of the educational process and is carried out in order to integrate scientific and educational activities into the higher education system. With the adoption by the Government of the “concept for the development of the digital economy and Society of Ukraine for 2018–2020”, the development of the “digital society” has begun. The concept made it necessary to transform the professional activity of research and teaching staff. Under the influence of the digital economy and the demands of the digital society, the very process of organizing scientific activities is changing, namely, the search, processing, storage and display of information requires the use of electronic computing technology. In this regard, there is a need to train scientific and pedagogical personnel ready for updated professional scientific activities using the electronic educational space. The article analyzes current publications on the research topic. Unsolved aspects are highlighted, namely the need to develop theoretical foundations for advanced teaching of professionally-oriented academic disciplines. The use of reverse learning technology in the methodology of pedagogical education will create a mechanism for acquiring professional competence of applicants in the field of scientific, scientific, technical and innovative activities. Based on the circumstances, needs and to achieve the goal, the article offers a variant of the author’s methodology of advanced teaching of the academic discipline “methodology of scientific research” using pedagogical technology of reverse training of applicants. This pedagogical technology is aimed at developing applicants’ abilities for pedagogical work, scientific presentations, and so on.

Key words: teacher of higher education institutions; scientific activity; teaching methods; methodology of scientific research.

Постановка проблеми. Наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність у закладах вищої освіти (ЗВО) згідно Закону України (2014) «Про вищу освіту» є невід’ємною складовою освітньої діяльності і провадиться з метою інтеграції наукової, освітньої і виробничої діяльності в системі вищої освіти. Провадження наукової і науково-технічної діяльності у ЗВО є обов’язковим. Основними завданнями наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності ЗВО є:

- 1) одержання конкурентоспроможних наукових і науково-прикладних результатів;
- 2) застосування нових наукових, науково-технічних знань під час підготовки фахівців з вищою освітою;
- 3) формування сучасного наукового кадрового потенціалу, здатного забезпечити розробку та впровадження інноваційних наукових розробок.

Схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України обумовила появу цифрового суспільства та потребу трансформації підготовки майбутнього викладача ЗВО до професійної діяльності із залученням обчислювальної техніки [1]. Трансформація обумовлює зміну процесу організації наукової діяльності, пошуку, обробки, збереження та відображення інформації, які неможливі без застосування електронно-обчислювальної техніки. Предмет і організація наукової, науково-технічної та інноваційної

діяльності ЗВО з урахуванням потреб цифрового суспільства переноситься в ЕОС.

Наукова діяльність стає відкритою, одержані наукові результати в обов’язковому порядку перевіряються на наукову новизну, достовірність та плагіат. Індикатором морального ставлення до наукової діяльності, прояви професіоналізму і компетентності викладачів ЗВО в ЕОС стають часткові показники загальної академічної доброчесності [2].

Реалізація визначених завдань у майбутньому потребує опанування методології наукових досліджень, методів організації наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності здобувачами магістерського рівня вищої освіти, а також набуття ними здатності до самостійної творчої роботи, на що має бути націлена якісна їхня підготовка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Педагогічною практикою підтверджено, що професійна компетентність роботи у галузі наукової та науково-технічної діяльності набувається у процесі цільової підготовки, підвищення кваліфікації та самоосвіти викладачів ЗВО. Слід зазначити, що з початком карантину COVID-19, а згодом із введення воєнного стану і бойових дій, існуючі методи навчання, як виявилось, не дозволяють, за традиційної форми організації освітнього процесу ЗВО, забезпечити якісне та безперервне навчання за умови вимушених перерв через тривалі повітряні тривоги [3; 4].

Науково-педагогічні працівники ще за довго до цього активізували наукові пошуки щодо можливості застосування найкращих здобутків дистанційної форми навчання в ЗВО, що в певній мірі сформувало «цифрове» електронне освітнє середовище, яке себе зарекомендувало позитивно [5].

Електронне освітнє середовище (ЕОС) — сукупність умов навчання, виховання та розвитку учнів, що забезпечуються за допомогою сучасних освітніх, інформаційно-комунікаційних (цифрових) технологій [6]. Однак, наявність одного ЕОС не вирішує проблеми організації безперервного навчання. Потрібна ще методика викладання навчальних дисциплін. Виходячи із зазначених потреб є необхідність у вирішенні часткової науково-прикладної задачі з обґрунтування методики випереджаючого викладання навчальної дисципліни «Методологія наукових досліджень» для здобувачів вищої освіти, для набуття здатності виконувати наукову, науково-технічну та інноваційну діяльність у ЗВО із використанням ЕОС. Вирішення цього завдання потребує подальшого розвитку теорії та практики підготовки майбутнього викладача педагогічного ЗВО до професійної діяльності в умовах цифрового суспільства, а отже реалізації ухвалені стратегії розвитку вищої освіти в Україні [7] та концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України [8].

Для підготовки здобувачів вищої освіти до наукової діяльності цікавим є результат [9], а саме, що філософська підготовка сприяє:

- формуванню розвинутого наукового світогляду; становленню високої культури мислення; розумінню основних закономірностей розвитку науки, культури, суспільства в цілому і людській особистості в ньому;
- оволодінню основними універсальними методологічними принципами, нормами, підходами в процесі наукового пошуку;
- критичному аналізу, оцінці та синтезу нових і складних ідей; розв'язанню значущих соціальних, наукових, культурних, етичних та інших проблем.

Сучасний світ став свідком еволюції, що змушує дослідників у галузі освіти переглядати методи та стратегії викладання.

Мета статті. Обґрунтувати методику випереджаючого викладання дисципліни «Методологія наукових досліджень» здобувачам другого (магістерського) рівня вищої освіти здатних до організації наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності ЗВО за потреб цифрового суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зміст професійної діяльності за основним місцем роботи викладача ЗВО згідно статті 53 Закону України «Про вищу освіту» включає сукупність взаємопов'язаних і взаємообумовлених функцій з реалізації навчальної, методичної, наукової (науково-технічної, мистецької) та організаційної діяльності. У процесі реалізації перелічених функцій викладач повинен формулювати наукову проблему, гіпотезу, використати методи наукових

досліджень, формулювати, обґрунтовувати та оформлювати результати наукових досліджень, відповідно до правил (ДСТУ 3008:2015. Звіти у сфері науки і техніки. Структура та правила оформлення [10]). Таким чином, для реалізації викладачем, у майбутньому, перелічених функцій є потреба у педагогічних, дослідницьких здібностях, а також наявності певних особистісних якостей та соціально-психологічних рис особистості. На набуття здобувачам другого (магістерського) рівня вищої освіти здібностей до організації наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності ЗВО націлена розробка і впровадження методики випереджаючого викладання навчальної дисципліни «Методологія наукових досліджень».

Методика ґрунтується на «культивуванні» здобувачам дефініції поняття методології, як вченні про організацію діяльності (А. Новіков, Д. Новіков та послідовники Г. Валеєв, Е. Вегнер, А. Ващенко, Л. Мараховський, Б. Сусь, С. Забара, І. Козубцов, Л. Таршилова, І. Гевко, А. Степанюк, Г. Терещук, Ю. Хлапонін та ін.).

Зміст навчальної дисципліни «Методологія наукових досліджень» пропонується подати за структурою Методологія організації роботи аспірантів над дисертаційним дослідженнями [11].

Підходи до викладання ґрунтуються на основних положеннях андрагогіки і передбачають врахування індивідуальних можливостей та професійного й особистісного досвіду викладачів [12, с. 10]. Успішне навчання здійснюється відповідно до таких андрагогічних принципів: пріоритет самостійного навчання; принцип спільної діяльності студента з викладачем; принцип опори на досвід; індивідуалізація навчання; системність навчання; контекстність навчання; принцип актуалізації результатів навчання; принцип ефективності навчання; принцип розвитку освітніх потреб; принцип свідомого навчання, які культивують у дослідженнях з теорії та практики (Л. Лук'янова, Л. Хомич, Г. Сотська, О. Аніщенко). За умов роботи в ЕОС та спілкуванні з «цифровим» суспільством є потреба долучити і інші підходи до навчання здобувачів [13].

Обов'язковою умовою успішного засвоєння навчального матеріалу освітньої компоненти «Методологія наукових досліджень» здобувачами є змішана форма проведення занять. Саме вибір педагогічних технологій навчання є динамічним діапазоном творчої педагогічної діяльності викладача. Одночасно відсутність рекомендацій щодо формалізації у їх виборі, розширює ступінь свободи індивідуального стилю діяльності лектора у експериментуванні.

Авторами А. А. Albilali та R. J. Qureshi роботи [14] підтверджено, що підвищити рівень навчального процесу взаємодії студентів з викладачами в інтерактивному середовищі раціональне використання активних методів навчання: дидактичних ігор; практичних занять; навчання інших (взаємне) та самостійної роботи.

Авторська методика випереджаючого викладання «Методології наукових досліджень» ставить за мету створення здобувачам позитивно сприяючих умов стимулювання до осмисленої освітньої діяльності, до власної потреби набуття первинного практичного досвіду навчальної квазі-професійної наукової діяльності. Навчальна квазі-професійна наукова діяльність є розвиваючою, яка збагачує здобувачів умінням спрямувати себе до саморозвитку в напрямку майбутньої професійної діяльності (наукової, науково-технічної та інноваційної), яка охоплює управлінську (менеджерську) та викладацьку роботу. Уміння управлінської (менеджерської) роботи формується у студентів шляхом дисциплінованого і відповідального ставлення до самоорганізації самостійної роботи.

Успіхи студентів у навчанні сильно залежать від часу, витраченого на поза аудиторну роботу. Самостійна робота є і буде лишатися основним засобом оволодіння навчальним матеріалом студентами [15] та охоплювати:

- опрацювання матеріалу лекцій, рекомендованої основної та додаткової літератури;
- підготовку до публічних наукових дискусій;
- написання рефератів (навчальної статті, тез, доповідей);
- виконання індивідуального науково-дослідного завданням тощо.

Розглянемо організацію аудиторного згання. На вступній лекції студентам доводиться мета, завдання, структура навчальної дисципліни та обґрунтовується в професійній потребі її вивчення майбутніми викладачами певної галузі знань. Лектор звертає увагу студентів на методику проведення лекції, демонструє на найвищому рівні власну педагогічну майстерність, методологічну культуру, яка має відкарбуватися у студентів, як деякий еталон, до якого потрібно прямувати. Розвиваюча квазі-професійна діяльність студентів реалізовується через переосмислення власної ролі студента, як майбутнього викладача-дослідника.

На наступних аудиторних заняттях, за авторською методикою, вже залучаються студенти до рольової гри у майбутніх лекторів (викладачів) ЗВО. Такий підхід реалізовує реверсивне взаємне навчання, переосмислення трансформації студенту у викладача-початківця. Ця педагогічна технологія надає можливість студентам здолати власний страх виступу перед аудиторією, спробувати себе реалізувати в навчальній квазі-професійній науковій діяльності, доповідачем конференції, викладачем. націлена розвиток у здобувачів здібностей до педагогічної роботи, наукових виступів тощо.

Організація роботи студентів з підготовки до аудиторного заняття. Завчасно до лекції ставиться на опрацювання студентами індивідуальне навчальне завдання на самостійну роботу, яке визначає тему заняття, навчальні питання. Студенти самостійно готуючись до лекції, здійснюють пошук інформації, аналіз, перевірку на достовірність та в цілому

набувають практичного досвіду наукової діяльності тощо. За такого підходу реалізовується випереджаче навчання та безперервність освітнього процесу.

Організація роботи студентів під час аудиторного згання. На лекційному занятті, підготовленим студентом в ролі викладача-початківця демонструється індивідуальна педагогічна майстерність із заданої тематики. Лектор контролює і надає практичну допомогу студентів-лекторів у розвитку професійного досвіду, методологічної культури. Безперервність освітнього процесу, за умови вимушеної повітряної тривоги, досягається за рахунок організації випереджаючого навчання. Що на лекційному занятті відбувається максимальне обговорення проблемних питань і не витрачається час на викладку самої лекції провідним лектором кафедри.

Організований освітній процес за пропонованою методикою випереджаючого навчання у поєднанні із сприятливою виховною атмосферою в освітньому процесі, сприятиме студенту трансформуватися із студента в творця, запустити процес самостійного професійного розвитку, інтерпретацію відомих рішень для застосування у рішення нових завдань, набуття квазі-практичного досвіду. За потреби, лектор керує, вносить корективи в педагогічний процес, визначає ротацію доповідача або додає співдоповідача (іншого студента) для продовження доповіді, навчального питання. Таким чином, реалізовується принцип зворотного зв'язку уваги слухачів до доповідача.

Для покращення викладання експериментально авторами Е.О. Adebayo та І.Т. Ayorinde підтверджено, що окрім педагогічної майстерності необхідно використовувати допоміжні педагогічні технології [16]. Дійсно, в передачі досвіду наукової діяльності найбільш ефективними є педагогічні технології (В. Беспалько): проектної та проблемного навчання. Авторська методика роботи лектора та діяльність студентів ґрунтуються на зазначених педагогічних технологіях, а розвиток професійної компетентності у сфері наукової діяльності — за спіральною моделлю «Plan-Do-Check-Act» (PDCA), яка чудово підходить для розвиваючого виконання тренувальних вправ, зображено на рис. 1. З кожним наступним колом тренувань, відбувається якісна зміна (розвиток) професійної компетентності майбутніх викладачів, здатність до організації наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності ЗВО.

Висновки та перспективи подальших досліджень. За цифрового суспільства істотно розширюється функціонал професійної діяльності викладачів та трансформується фізичний освітній простір в електронний. Використанням «цифрового» електронного освітнього простору у навчальному процесі дозволяє проектувати гнучкі моделі організації освітнього процесу. З цією метою в перше розроблено методику випереджаючого викладання навчальної дисципліни «Методологія наукових досліджень» здобувачам другого (магістерського) рівня вищої освіти на засадах педагогічної практики

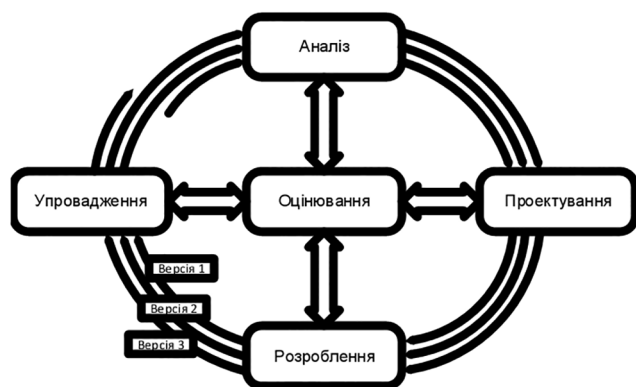

Рис. 1. Циклічна модель «Plan-Do-Check-Act» розвитку професійної компетентності майбутніх викладачів у сфері наукової діяльності

реверсивної викладацької діяльності. Незабаром дефініція поняття «Електронного освітнього середовища», трансформується в «цифрове» електронне освітньо-наукове середовища та у видозміну професійної (науково-педагогічної та наукової) діяльності науково-педагогічних кадрів ЗВО.

Поряд з позитивним ефектом забезпечення безперервності освітнього процесу, з'являється нові ризики, викликані відсутністю аудиторної взаємодії, що не дає можливості використовувати особистісні якості викладача, наприклад, особистий приклад. Зазначені процеси обумовлюють у перспективі потребують подальших досліджень з обґрунтування моделі підготовки майбутніх викладачів педагогічних ЗВО до наукової діяльності в цифровому освітньому середовищі.

Список використаних джерел

1. Карплюк С.О. Особливості цифровізації освітнього процесу у вищій школі. *Інформаційно-цифровий освітній простір України: трансформаційні процеси і перспективи розвитку*. Матеріали методологічного семінару НАПН України. (Київ, 4 квітня 2019). К. : НАПН України, 2019. С. 188–197.
2. Козубцов І.М., Сілко О.В., Козубцова Л.М., Лукашенка В.В. Показники та критерії оцінювання рівня академічної доброчесності здобувачів вищої освіти. *Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво*. 2022. № 49. С. 38–47.
3. Churi P., Rao N.T. Teaching Cyber Security Course in the Classrooms of NMIMS University. *International Journal of Modern Education and Computer Science*, 2021. Vol. 13. No.4. Pp. 1–15.
4. Освіта України в умовах воєнного стану. Інформаційно-аналітичний збірник. К. : Інститут освітньої аналітики, 2022. 358 с. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/education-of-ukraine_2022.pdf.
5. Освітній процес в умовах воєнного стану в Україні. Матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 504 с.
6. Наказ МОН України (2020). «Деякі питання організації дистанційного навчання». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-20>.
7. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки», від 23.02.2022 № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-p>.
8. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації», від 17.01.2018 № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-p>.
9. Плачинда Т.С. Філософська підготовка здобувачів вищої освіти до наукової діяльності. *Філософські аспекти професійної освіти: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції (Херсон, 17 листопада 2022 р.)*, С. 118–119.
10. ДСТУ 3008:2015. Звіти у сфері науки і техніки. Структура та правила оформлення. Київ : ДП «Укр-НДНЦ», 2015. 32 с.
11. Козубцов І.М. Методологія організації роботи аспірантами над дисертаційним дослідженнями. *Професійна освіта: проблеми і перспективи*, 2013. № 5. С. 16–22.
12. Сисоева С.О., Козак Л.В. Розвиток дослідницької компетентності викладачів вищої школи: навчальний посібник. Київ : ун-т ім. Б.Грінченка, 2016. 156 с.
13. Козубцов І.М., Козубцова Л.М., Палагута А.М., Сновида В.Є., Сухомлинова О.В. Систематизація підходів до навчання здобувачів вищої освіти в «цифровому освітньо-науковому середовищі». *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 1(15). С. 373–383.
14. Albilali A.A., Qureshi R.J. Proposal to Teach Software Development Using Gaming Technique. *International Journal of Modern Education and Computer Science*. 2016. Vol. 8. No. 8. Pp. 21–27.
15. Sharma N., Appukutti Sh., Garg U., Mukherjee J., Mishra S. Analysis of Student's Academic Performance based on their Time Spent on Extra-Curricular Activities using Machine Learning Techniques. *International Journal of Modern Education and Computer Science*. 2023. Vol. 15. No. 1. Pp. 46–57.
16. Adebayo E.O., Ayorinde I.T. Efficacy of Assistive Technology for Improved Teaching and Learning in Computer Science. *International Journal of Education and Management Engineering*. 2022. Vol. 12. No. 5. Pp. 9–17.

References

1. Karpliuk S.O. (2019). Osoblyvosti tsyfrovizatsii osvitnoho protsesu u vyshchii shkoli [Features of digitalization of the educational process in higher education]. *Informatsiino-tsifrovyi osvितnii prostir Ukrainy: transformatsiini protsesy i perspektyvy rozvytku*. Materialy metodolohichnoho seminaru NAPN Ukrainy. (pp. 188–197). Kyiv. NAPN Ukrainy. [in Ukrainian].
2. Kozubtsov I.M., Silko O.V., Kozubtsova L.M., Lukashenka V.V. (2022). Pokaznyky ta kryterii otsiniuvannya rivnia akademichnoi dobrochesnosti zdobuvachiv vyshchoi osvity [Indicators and criteria for assessing the level of academic integrity of higher education applicants]. *Kompiuterno-intehrovani tekhnolohii: osvita, nauka, vyrobnytstvo*, 49, 38–47. [in Ukrainian].
3. Churi P., Rao N.T. (2021). Teaching Cyber Security Course in the Classrooms of NMIMS University. *International Journal of Modern Education and Computer Science*, 13, 4, 1–15.
4. Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Education of Ukraine under martial law] (2022). Informatsiino-analitychnyi zbirnyk. Kyiv: Instytut osvितnoi analityky. [in Ukrainian].
5. Osvitnii protses v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [Educational process under martial law in Ukraine] (2022). Materialy vseukrainskoho naukovo-pedahohichnoho pidvyshchennia kvalifikatsii. Odesa. Vydavnychiy dim “Helvetyka”. [in Ukrainian].
6. Nakaz MON Ukrainy (2020). Deiaki pytannia orhanizatsii dystantsiinoho navchannia [Some issues of organizing distance learning]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-20>. [in Ukrainian].
7. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy (2022). Pro skhvalennia Stratehii rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022–2032 roky, 286-r [On approval of the strategy for the development of higher education in Ukraine for 2022–2032]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-p>. [in Ukrainian].
8. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy (2018). Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku tsyfrovoi ekonomiky ta suspilstva Ukrainy na 2018–2020 roky ta zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo yii realizatsii, 67-r [On approval of the concept of development of the digital economy and Society of Ukraine for 2018–2020 and approval of the action plan for its implementation]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-r>. [in Ukrainian].
9. Plachynda T.S. (2022). Filosofska pidhotovka zdobuvachiv vyshchoi osvity do naukovo diialnosti [Philosophical preparation of higher education applicants for scientific activity]. *Filosofski aspekty profesiinoi osvity: materialy X Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (pp. 118–119). Kherson. [in Ukrainian].
10. DSTU 3008:2015. (2015). Zvity u sferi nauky i tekhniky. Struktura ta pravyla oformlennia [reports in the field of Science and technology. Structure and design rules.]. Kyiv: DP “UkrNDNTs”. [in Ukrainian].
11. Kozubtsov I.M. (2013). Metodolohiia orhanizatsii roboty aspirantamy nad dysertatsiinym doslidzhenniamy [Methodology for organizing the work of graduate students on dissertation research]. *Profesiina osvita: problemy i perspektyvy*, 5, 16–22. [in Ukrainian].
12. Sysoieva S.O., Kozak L.V. (2016). Rozvytok doslidnytskoi kompetentnosti vykladachiv vyshchoi shkoly [Development of research competence of Higher School Teachers]: navchalnyi posibnyk. Kyiv. Un-t im. B.Hrinchenka. [in Ukrainian].
13. Kozubtsov, I.M., Kozubtsova, L.M., Palahuta, A.M., Snovyda, V.Ye., & Sukhomlynova, O.V. (2023). Systematyzatsiia pidkhodiv do navchannia zdobuvachiv vyshchoi osvity v “tsyfrovomu osvितn-naukovomu seredovyshchi” [Systematization of approaches to teaching higher education applicants in the “digital educational and scientific environment”]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii*, 1(15), 373–383. [in Ukrainian].
14. Albilali A.A., Qureshi R.J. (2016). Proposal to Teach Software Development Using Gaming Technique. *International Journal of Modern Education and Computer Science*, 8, 8, 21–27.
15. Sharma N., Appukutti Sh., Garg U., Mukherjee J., Mishra S. (2023). Analysis of Student’s Academic Performance based on their Time Spent on Extra-Curricular Activities using Machine Learning Techniques. *International Journal of Modern Education and Computer Science*, 15, 1, 46–57.
16. Adebayo E.O., Ayorinde I.T. (2022). Efficacy of Assistive Technology for Improved Teaching and Learning in Computer Science. *International Journal of Education and Management Engineering*, 12, 5, 9–17.

УДК 342.922.071

Корнят Віра Степанівна

кандидат педагогічних наук, доцент
завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

Korniat Vira

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Head of Department of social pedagogy and social work
Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-6455-8199

Боринець Христина Миколаївна

методист кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

Borynets Khrystyna

Methodologist of Department of social pedagogy and social work
Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine
ORCID: 0009-0006-1262-7494

[https://doi.org/10.60022/2\(1\)-4GF](https://doi.org/10.60022/2(1)-4GF)

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ У ПОРІВНЯЛЬНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

VOLUNTEERING ACTIVITIES UNDER THE CONDITIONS OF THE MARITAL STATE IN A COMPARATIVE PERSPECTIVE

Анотація. У статті здійснено аналіз та охарактеризовано особливості волонтерської діяльності в сучасних умовах. Наголошено, що головною віхою у розвитку волонтерського руху визначається двадцяте століття. У вітчизняних наукових дослідженнях поняття «волонтерська діяльність», «волонтерство» почало використовуватися в українській науковій літературі, починаючи з 90-х років ХХ століття. Подано основні тлумачення цього поняття різними дослідниками. Зазначається, що тим єдиного визначення цього поняття немає. Визначено, що в основі волонтерства лежить добровільність, здатність однієї людини безкорисливо, а у більшості випадків анонімно, виконувати роботу на користь інших. Чинним Законом України «Про волонтерську діяльність», який визначає її як добровільну, соціально спрямовану, неприбуткову діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги. Для визначення особливостей волонтерської діяльності мешканців різних країн авторами проведено опитування мешканців України (98 осіб) та Польщі (84 особи) віком від 14 до 55 років за допомогою анкетування. Отримані результати свідчать про чітку та усвідомлену розуміння усіма респондентами сутності волонтерства та основними характеристиками волонтерської діяльності; види волонтерської діяльності, якими займаються досліджувані мають свої особливості, відображають стан та потреби суспільства: зокрема, для мешканців України це в основному є допомога Збройним силам України, допомога внутрішньо переміщеним особам та іншим категоріям людей, що постраждали від війни; для жителів Республіки Польща пріоритетними є турбота про навколишнє середовище. Запропоновано подальші перспективи дослідження волонтерської діяльності, зокрема розробки моделі соціально-психологічного супроводу осіб,

Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

які займаються волонтерством, визначення принципів та умов її реалізації, змісту, форм та методів роботи з волонтерами з метою підтримки їх психологічного комфорту.

Ключові слова: волонтер, волонтерство, волонтерська діяльність, опитування, особливості волонтерства, соціальна робота.

Summary. The article analyzes and characterizes the peculiarities of volunteering in modern conditions. It is emphasized that the twentieth century is defined as the main milestone in the development of the volunteer movement. In domestic scientific research, the concepts of «volunteer activity» and «volunteerism» began to be used in Ukrainian scientific literature, starting from the 90s of the 20th century. The main interpretations of this concept by various researchers are given. It is noted that there is no single definition of this concept. It was determined that volunteering is based on voluntariness, the ability of one person to selflessly, and in most cases anonymously, perform work for the benefit of others. The Law of Ukraine «About volunteering», which defines it as a voluntary, socially oriented, non-profit activity carried out by volunteers through the provision of volunteer assistance. In order to determine the characteristics of volunteering activities of residents of different countries, the authors conducted a survey of residents of Ukraine (98 people) and Poland (84 people) aged 14 to 55 using a questionnaire. The obtained results indicate a clear and well-informed understanding by all respondents of the essence of volunteering and the main characteristics of volunteering; the types of volunteer activities that the researched are engaged in have their own characteristics, reflect the state and needs of society: in particular, for residents of Ukraine, it is mainly assistance to the Armed Forces of Ukraine, assistance to internally displaced persons and other categories of people affected by the war; for the inhabitants of the Republic of Poland, care for the environment is a priority. Further prospects for the study of volunteer activities are proposed, in particular, the development of a model of social and psychological support of people who are engaged in volunteering, the definition of the principles and conditions of its implementation, the content, forms and methods of working with volunteers in order to support their psychological comfort.

Key words: volunteer, volunteering, volunteer activity, survey, specifics of volunteering, social work.

Актуальність дослідження. Упродовж останніх трьох десятиліть Україна активно формувалася як демократичне суспільство, за основу в якого поклалися принципи гуманізму та свободи. Разом з тим, наявні органи державної влади не завжди могли своєчасно відповідати усім потребам суспільства, відтак великих обертів почав набирати волонтерський рух, хоча ще донедавна він не був особливо популярним. Його вплив на суспільні явища та процеси значно посилюється з 2014 року, а після повномасштабного вторгнення Росії в Україну набув загальносуспільного характеру.

Світова спільнота засвідчує волонтерську діяльність як один із способів здійснення прав і свобод громадян, утвердження та збереження загальнолюдських цінностей та, за допомогою осмислення людських ресурсів, самовдосконалення кожного члена суспільства. Значущість позитивного впливу волонтерства у світовій спільноті утверджується його ухваленням однією із найбільших організацій у світі — Організацією Об'єднаних Націй, та котрий визначається як діяльність, що є суспільно корисною. У своїх резолюціях ООН рекомендувала всім країнам передбачати та враховувати його у національних стратегіях і програмах соціально-економічного розвитку; змінити, за необхідності, національне законодавство, якщо те встановлює будь-які обмеження щодо волонтерської роботи [1, с. 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання волонтерства як соціального феномену, волонтерської діяльності різних категорій населення,

його вплив на соціалізацію особистості була і залишається предметом наукових досліджень як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників різних галузей, зокрема педагогіки, психології, права, соціальної роботи, менеджменту, філософії, економіки та ін. Це дає нам підстави говорити про те, що означена проблема є актуальною та соціально значущою не лише для науки, а й для практики. До зарубіжних дослідників можна віднести таких науковців як: Пеггі А. Тої, Лінді Н. Хьюїтт, С. Маккарлі. Серед вітчизняних дослідників проблему волонтерства вивчали та продовжують досліджувати П. Горінов, І. Зверєва, З. Бондаренко, А. Капська, Т. Лях та ін.

Мета дослідження полягає у порівнянні особливостей волонтерської діяльності мешканців України та Польщі.

Виклад основного матеріалу. Поняття «волонтерська діяльність» почало використовуватися в українській науковій літературі, починаючи з 90-х років ХХ століття. Варто зазначити, що паралельно з цим поняттям як ідентичне використовується термін «волонтерство». П. Горінов, Р. Драпушко наголошують, що у соціологічних, філософських і тлумачних словниках, які були видані до цього періоду, такі поняття є відсутніми [1, с. 9]. ХХ століття виокремлюється як головна віха в розвитку волонтерського руху. В Європі після закінчення Першої світової війни з'явилися люди, готові надавати допомогу постраждалим у війні. Саме в цей час були створені перші волонтерські

організації. Було засновано Координаційний комітет міжнародної волонтерської служби (CCIVS) під егідою ЮНЕСКО зі штаб-квартирою у Парижі.

Наукове визначення та формулювання феномену волонтерської діяльності у дослідженнях вітчизняних науковців викристалізувалося впродовж останніх десятиліть, хоча єдиного визначення не існує. Так, у соціологічному словнику С. Купрієнка, «волонтерство» визначається як «добровільне виконання обов'язків з надання соціальної допомоги, послуг, добровільного патронажу над інвалідами, хворими і старезними, а також соціальними групами населення, що опинилися в складних життєвих умовах» [3].

У тлумачному словнику із соціальної педагогіки та соціальної роботи волонтерський рух (volunteer movement) визначається як «добродійна діяльність, що здійснюється фізичними особами на засадах неприбуткової діяльності, без заробітної плати, без просування по службі, заради добробуту та процвітання спільнот і суспільства у цілому» [8, с. 30].

У Словнику із соціальної роботи наводиться таке тлумачення цього поняття: «Волонтерство — це добровільне прийняття обов'язків з надання безоплатної соціальної допомоги, послуг, патронажу над інвалідами, хворими та людьми похилого віку, а також особами і соціальними групами, які опинилися в складній життєвій ситуації» [6].

І. Зверева визначає волонтерську роботу як «добродійну діяльність, яка здійснюється фізичними особами на засадах неприбуткової діяльності, без заробітної плати, без просування по службі, заради добробуту та процвітання спільнот і суспільства в цілому» [7, с. 38].

Відповідно до статті 1 Закону України «Про волонтерську діяльність» волонтерською діяльністю виступає добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги [5].

Ми можемо наводити ще багато трактувань та пояснень сутності волонтерської діяльності, що може бути окремим дослідженням і не є завданням нашої статті. Проте є підстави стверджувати, що усі вони визначають волонтерство як добровільну діяльність задля покращення добробуту суспільства та його членів. В основі волонтерства лежить добровільність, здатність однієї людини безкорисливо, а у більшості випадків анонімно, виконувати роботу на користь інших.

Вивчення сучасного стану волонтерської діяльності та її особливостей було проведено за допомогою анкетування. До участі в опитуванні було залучено жителів України (98 осіб) та Республіки Польща (84 особи).

Більшість респондентів України — жінки (67,3%), решта (32,7%) — чоловіки. Щодо віку осіб, які брали участь у дослідженні, то: 55,6% — це люди віком від 14 до 20 років, 30,5% — люди віком від 21 до 35 років та 13,9% — люди 46–55 років. Опитані громадяни живуть у західних

областях країни: Львівській, Волинській, Рівненській, Хмельницькій. Щодо респондентів Республіки Польща, то 83,3% — це особи жіночої статі, а 16,7% — чоловіки. Участь у опитуванні брали люди віком від 22 до 32 років, які проживали в різних воєводствах Польщі: Мазовецьке, Сілезьке, Малопольське.

Проаналізуємо основні результати опитування.

На запитання «Чи відоме вам поняття «волонтерство»?» відповіді українських респондентів були наступними:

- 45,1% відповіли, що для них воно відоме з особистого практичного досвіду волонтерства;
- 29,4% зазначили, що мали можливість спостерігати за роботою волонтерів;
- 25,5% мають загальне уявлення про дане поняття із засобів масової інформації, розмов зі знайомими.

Відповіді польських респондентів на аналогічне питання були такими:

- 33,3% — знайомі з таким поняттям з власного досвіду волонтерства;
- 66,7% мали можливість спостерігати за роботою інших волонтерів.

Такі відповіді дають нам підстави стверджувати, що волонтерська діяльність для жителів України, особиста участь у волонтерстві є більш поширеною та актуальною в сучасних умовах.

Відповіді респондентів на питання «Скільки часу Ви виділяєте для волонтерської діяльності?» відрізняються та свідчать про відповідність потребам суспільства. Для кращого порівняння отриманих результатів відповіді подано графічно.

Як бачимо, більшість українців активно займаються волонтерською діяльністю (в загальному 92% від усіх опитаних), тільки 8% зазначили, що не долучаються до такої роботи. В той же час у Польщі 43% від загальної кількості опитаних не займаються волонтерством.

За допомогою відповідей на наступне питання анкети ми мали можливість з'ясувати, хто, на думку респондентів, займається волонтерством. Відповіді українських досліджуваних виявилися такими:

- 86,3% вважають, що це люди, котрі є дуже емпатійними до інших і їм не байдуже на чужі долі;
- 70,6% стверджують, що це люди, котрі відчують громадський обов'язок перед державою та суспільством;
- 41,2% переконані, що це ті, хто мають гроші і можуть їх віддати на благодійність;
- 41,2% характеризують їх як людей, які стикались із багатьма проблемами у своєму житті;
- 19,6% думають, що волонтери — це ті, хто мають багато вільного часу.

Відповіді польських досліджуваних були наступними:

- 52,3% вважають, що волонтери — це люди, котрі є дуже емпатійними до інших і їм не байдуже на чужі долі;

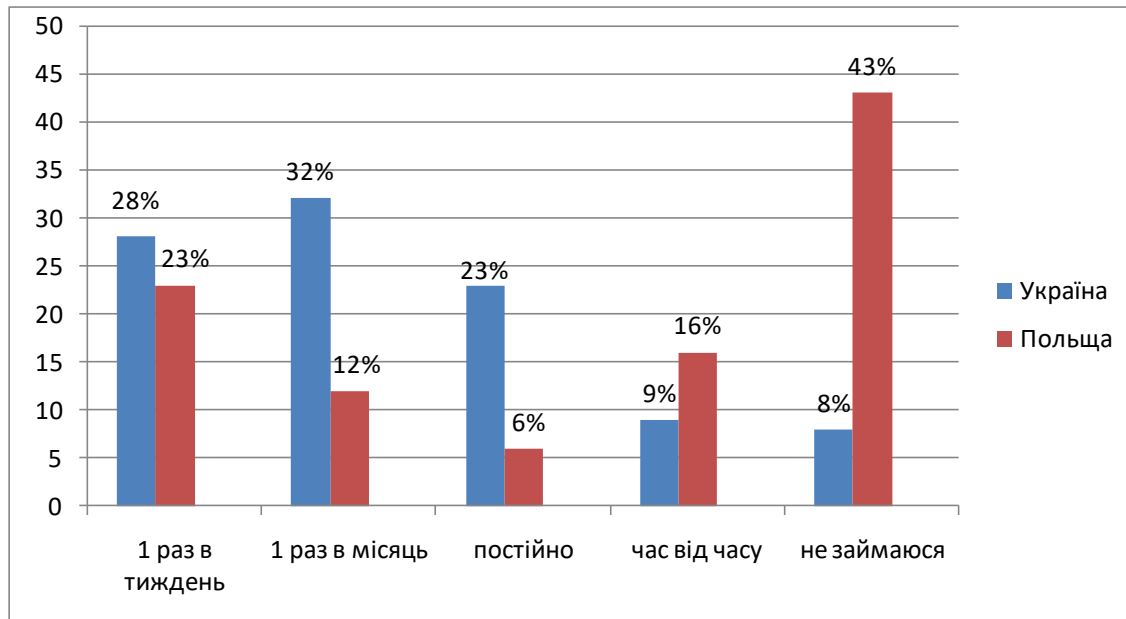

Рис. 1. Зайнятість волонтерською діяльністю

- 48,6% — це люди, котрі відчувають громадський обов’язок перед державою та суспільством;
- 33,3% волонтерів — люди, які мають багато вільного часу.

Результати опитування свідчать про однакове сприйняття та характеристику людей, які займаються волонтерством усіма досліджуваними. Разом з тим, серед відповідей українських респондентів бачимо таку, яка не є характерною для громадян Польщі і яка, на нашу думку, свідчить про ту рису, що характеризує саме українських волонтерів в сучасних умовах — виконання громадянського обов’язку, захист рідної землі.

Наступне питання в анкеті було спрямоване на виявлення тих напрямів волонтерської діяльності,

які є найбільш актуальними сьогодні. Для зручності сприйняття і порівняння відповідей мешканців України та Польщі подамо їх у графічному зображенні.

Як бачимо з результатів, для українців в сучасних умовах пріоритетними у волонтерській діяльності є допомога Збройним Силам України; допомога і підтримка тих, хто опинився у скрутній ситуації (внутрішньо переміщені особи, ті, хто постраждали від обстрілів, люди похилого віку, люди з інвалідністю); допомога тваринам. Для жителів Польщі в пріоритеті є турбота про довкілля, тварин та допомога знедоленим (зокрема українським біженцям). Такий розподіл відповідей вважаємо цілком закономірним, вони відображають настрої та потреби суспільства.

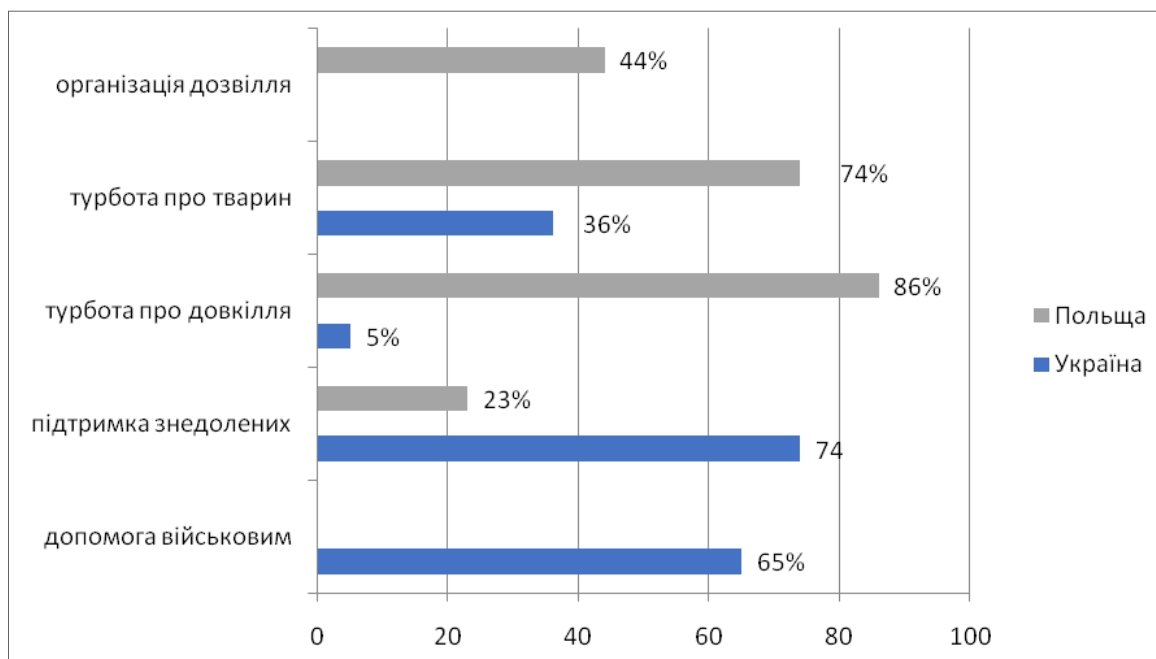

Рис. 2. Актуальні види діяльності волонтерів в сучасних умовах

Одним із питань анкети було «Чи відчуваєте ви потребу у психологічній підтримці як волонтер?». Більшість досліджуваних (з обох країн) зазначили, що не мають такої потреби (74% та 68% відповідно). Проте відповіді на наступне питання «Чи було у вас відчуття втоми, роздратованості під час виконання роботи?», то 63% мешканців України та 52% мешканців Республіки Польща відзначили, що такі відчуття у них були. Тому вважаємо, що питання психологічної підтримки людей, які займаються волонтерською діяльністю є актуальним, оскільки люди втомлюються емоційно, фізично від такої роботи, вона супроводжується стресами, непередбачуваними ситуаціями, що призводить до зниження соціальної активності людини, втратою бажання, емоційним вигоранням. Паралельно варто проводити і просвітницькі заходи задля підвищення рівня знань та умінь пізнання себе, методів саморегуляції та самодопомоги у критичних ситуаціях.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Волонтерство, як діяльність, дедалі більше охоплює різні сфери суспільного життя, відбувається активізація взаємодії з органами державної влади, правоохоронними, природоохоронними, медичними, соціальними організаціями та установами. У сучасній Україні волонтери та волонтерські організації продовжують допомагати Збройним Силам, рятувальним службам, медичним установам, підтримують малозахисних,

лікують травмованих тварин, пропагують здоровий і активний спосіб життя, беруть участь в освітніх і наукових заходах тощо. Визначальним є принцип добровільності, оскільки волонтер діє за покликом душі та серця, з прагненням бути корисним, відчуттям гордості та самодостатності, необхідності реалізувати власну громадянську позицію та засвідчення приналежності до когорті українців, об'єднаних у вирішенні певної суспільно важливої проблеми.

Волонтерство є потужним соціально-суспільним рухом, здатним взяти на себе частину обов'язків, які зазвичай виконують державні соціальні установи. Сьогодні українські волонтери все більше об'єднуються навколо проєктів, пов'язаних з обороноздатністю нашої держави з метою призупинення російської військової агресії в Україні. Для нас звичними стали слова «волонтер», «волонтерська діяльність», «волонтерський рух», що обумовлено їх роллю у захисті нашої держави. Розвиток діяльності добровільних організацій відбувається під час безпекових, військових, енергетичних, соціальних та інших викликів і проблем, що стоять перед Україною. Тривала війна, яку переживає Україна, стресові ситуації, економічні кризові процеси не можуть не впливати на людей, волонтерів. Відтак перспективами подальших досліджень бачимо у вивченні питання соціально-психологічної підтримки студентства у волонтерській діяльності, розробки моделі такої підтримки та її змісту.

Список використаних джерел

1. Горінов П., Драпушко Р. Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження: монографія. Київ : Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2022. 240 с.
2. Грищенко Н.І. Волонтерський рух в сучасній Україні як стратегія розвитку молодіжного лідерства. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2018. Вип. 2(38). С. 78.
3. Купрієнко С. А. Словник Соціології (літери А-Я). URL: <https://kuprienko.info/kupriyenko-s-a-slovniksotsiologiyi-literi-a-ya>.
4. Лях Т.Л. Мотивація до волонтерської діяльності. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2012. № 22 (8). С. 84–91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2012_22%288%29_13/
5. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>.
6. Словник із соціальної роботи. URL: <https://slovnkyk.me/dict/socialwork>.
7. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / І.Д. Зверева, О.В. Безпалько, С.Я. Харченко та ін.; за заг. ред. І.Д. Зверевої, Г.М. Лактіонової. Київ : Науковий світ, 2003. 255 с.
8. Тлумачний словник-мінімум із соціальної педагогіки та соціальної роботи / упор. Л.В. Лохвицька. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 232 с.

References

1. Horinov, P., Drapushko, R., 2022. Volonterska diialnist v Ukraini: sotsialno-pravove doslidzhennia [Voluntary activity in Ukraine: a socio-legal study]: monohrafiia. Kyiv: Derzhavnyi instytut simeinoi ta molodizhnoi polityky. 240 s.
2. Hryshchenko, N.I., 2018. Volonterskyi rukh v suchasnii Ukraini yak stratehiia rozvytku molodizhnoho liderstva [The volunteer movement in modern Ukraine as a strategy for the development of youth leadership]. *Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*. Vyp. 2(38). S. 78.
3. Kupriienko, S.A. Slovyk Sotsiolohii (lityeri A-Ya) [Dictionary of Sociology (letters A-Z)]. URL: <https://kuprienko.info/kupriyenko-s-a-slovniksotsiologiyi-literi-a-ya>.

-
4. Liakh, T.L., 2012. Motyvatsiia do volonterskoi diialnosti [Motivation for volunteering]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky*. № 22 (8). С. 84–91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2012_22%288%29__13/.
 5. Pro volontersku diialnist [About volunteering]: Zakon Ukrainy vid 19.04.2011 № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>.
 6. Slovnyk iz sotsialnoi roboty [Dictionary of social work]. URL: <https://slovnyk.me/dict/socialwork>.
 7. Sotsialna robota v Ukraini, 2003. [Social work in Ukraine]: navch. posib. / I.D. Zvierieva, O.V. Bezpalko, S.Ia. Kharchenko ta in.; za zah. red. I.D. Zvierievoi, H.M. Laktionovoi. Kyiv: Naukovyi svit. 255 s.
 8. Tlumachnyi slovnyk-minimum iz sotsialnoi pedahohiky ta sotsialnoi roboty [Minimum explanatory dictionary of social pedagogy and social work] / upor. L.V. Lokhvytska. Ternopil: Mandrivets, 2017. 232 s.

Мачинська Наталія Ігорівна

доктор педагогічних наук, професор

завідувач кафедри початкової та дошкільної освіти

Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

Machynska Nataliia

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Chairperson, preschool and primary education Department

Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

ORCID: 0000-0003-0309-7074

[https://doi.org/10.60022/2\(1\)-5GF](https://doi.org/10.60022/2(1)-5GF)

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE MODERN PRESCHOOL EDUCATION SYSTEM IN UKRAINE

Анотація. У статті проаналізовано особливості реформування вітчизняної системи дошкільної освіти, визначено виклики, які постали перед системою дошкільної освіти у період повномасштабного вторгнення Росії, окреслено тенденції розвитку сучасної системи дошкільної освіти в Україні.

Автор, на основі проаналізованих нормативних документів, результатів вітчизняних досліджень виокремлює основні виклики для системи дошкільної освіти в умовах воєнного стану, зокрема: масштабні руйнування і пошкодження закладів дошкільної освіти та необхідність розширення їх мережі відповідно до потреб; створення безпечного освітнього середовища та облаштування бомбосховищ/укриттів у закладах дошкільної освіти для всіх учасників освітнього процесу; необхідність відновлення й ефективної організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти в умовах воєнного стану та в повоєнний період тощо.

У статті акцентовано увагу на провідних напрямках сучасних вітчизняних досліджень у контексті реформування системи дошкільної освіти. До таких напрямів автором віднесено: формування методичної компетентності педагогічних працівників системи дошкільної освіти, розроблення внутрішньої системи якості освітнього процесу у закладах дошкільної освіти, забезпечення постійного моніторингу якості освітнього процесу, впровадження інноваційних технологій в організацію освітнього процесу закладів дошкільної освіти, забезпечення реалізації принципу інтегративного підходу у системі дошкільної освіти.

На основі проаналізованих джерел у статті обґрунтовано такі тенденції розвитку системи дошкільної освіти в Україні: загальне розширення мережі закладів дошкільної освіти; пріоритетне створення повноцінних закладів дошкільної освіти; розвиток системи психолого-педагогічного супроводу розвитку особистості дитини дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти; організація інклюзивної освіти дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку; налагодження педагогічної взаємодії закладу дошкільної освіти з батьками на засадах педагогіки партнерства.

Ключові слова: система дошкільної освіти, тенденції розвитку, реформування системи, виклики перед системою дошкільної освіти.

Summary. The peculiarities of the reform of the preschool education system in Ukraine are analyzed in the article. It identifies the challenges faced by the preschool education system during the full-scale invasion of Russia, outlines the development trends of the modern preschool education system in Ukraine.

Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

The author, based on the analyzed normative documents and the results of many researches, singles out the main challenges for the preschool education system in the conditions of martial law. In particular: large-scale destruction and damage to preschool education institutions and the need to expand their network according to demand. The creation of a safe educational environment and arrangement of bombing shelters in preschool education institutions for all participants of the educational process is important. Moreover, it is necessary to remember about the need to restore and effectively organize the educational process in preschool education institutions under martial law and in the post-war period, etc.

The article focuses on the leading directions of modern research in the context of reforming the preschool education system. Mainly: the formation of methodological competence of pedagogical workers of the preschool education system, the development of an internal quality system of the educational process in preschool education institutions, ensuring the constant monitoring of the quality of the educational process, the introduction of innovative technologies in the organization of the educational process of preschool education institutions, ensuring the implementation of the principle of an integrative approach in system of preschool education are referred to by the author.

Based on the analyzed sources, the article substantiates the trends in the development of the preschool education system in Ukraine. They are: general expansion of the network of preschool education institutions; priority creation of full-fledged preschool education institutions; development of a system of psychological and pedagogical support for the development of the personality of a preschool child in the conditions of a preschool education institution.

It is essential to organize inclusive education of preschoolers who need correction of psychophysical development, to establish pedagogical interaction of the preschool education institution with parents based on partnership pedagogy.

Key words: preschool education system, development trends, reforming the system, challenges to the preschool education system.

Постановка проблеми. Серед важливих нормативних документів, які слугують орієнтиром реформування системи педагогічної освіти в Україні, доцільно проаналізувати положення Педагогічної Конституції Європи — стратегічного документу розвитку педагогічної освіти у європейських країнах, де обґрунтовано та виокремлено принципи і методологію філософії та політики процесу професійної підготовки нового вчителя для об'єднаної Європи ХХІ ст. на основі ухвалення Загальними зборами Асоціації ректорів педагогічних університетів Європи. Документ пропонує напрями узгодженої міжнародної політики в галузі педагогічної освіти, визначає принципи формування, організації і діяльності ключових ланок загального механізму підготовки педагогічних кадрів з метою підвищення її якості, спрямовує педагогічну діяльність, сприяє розвитку партнерства країн в системі педагогічної освіти європейського простору (Педагогічна Конституція Європи, 2013).

Питання розвитку дошкільної освіти (ДО) стало пріоритетним в діяльності Уряду України. Президентом України визначено завдання кардинально змінити ситуацію саме у дошкільній освіті. Відтак протягом останніх років система ДО в Україні підлягає суттєвому реформуванню. З цієї метою Європейською дослідницькою асоціацією за підтримки Освітньої програми Міжнародного фонду «Відродження» було проведено польовий етап дослідження стану дошкільної освіти «Дошкільна освіта в Україні: злет чи падіння?». Згідно інформації від авторів дослідження у ньому було висвітлено теорію та практику сучасної (ДО), зіставлено

офіційну позицію профільних відомств із реальним досвідом освітян і батьків дошкільнят, запропоновано шляхи виходу з ситуації, що склалася в дошкільній освіті. Крім того, представлено досвід реформ цієї галузі в пострадянських країнах (Комплексне дослідження, 2013, С. 5).

Спираючись на результати дослідження, у 2020 році було запропоновано Концепцію освіти дітей раннього та дошкільного віку, де визначено провідні положення вітчизняної освітньої політики у питаннях розвитку, навчання та виховання дітей раннього та дошкільного віку, зокрема:

- доступність системи ДО для кожної дитини;
- забезпечення умов для реалізації здібностей, інтересів, потреб і всебічного розвитку дитини;
- єдність розвитку, виховання та навчання дітей;
- поєднання сімейного і суспільного виховання;
- єдність виховного впливу сім'ї та суб'єкта освітньої діяльності;
- наступність дошкільної та початкової освіти;
- світський характер освіти у державних і комунальних закладах освіти;
- дитиноцентризм та особистісно-орієнтований підхід до розвитку дитини;
- відповідність змісту, рівня й обсягу освіти дітей раннього та дошкільного віку особливостям розвитку та стану здоров'я дитини (Концепція освіти, 2020, с. 7–8).

Основними викликами для системи ДО в умовах воєнного стану є:

1. Масштабні руйнування та пошкодження закладів дошкільної освіти (ЗДО) та необхідність розширення їх мережі відповідно до потреб.

2. Створення безпечного освітнього середовища та облаштування бомбосховищ/укриттів у ЗДО для всіх учасників освітнього процесу.

3. Необхідність відновлення й ефективної організації освітнього процесу в ЗДО в умовах воєнного стану та в повоєнний період.

4. Вирішення питання психологічної, методичної й інформаційної підтримки всіх учасників освітнього процесу системи ДО.

5. Ризики втрати кадрового потенціалу ЗДО, зумовлені масштабним переміщенням педагогічних кадрів в умовах війни, а також проблемою оплати праці педагогів цих закладів.

6. Проблема налагодження ефективної комунікації між учасниками освітнього процесу (Освіта України, 2022, с. 44).

Мета дослідження: на основі теоретико-практичного дослідження сучасного стану системи дошкільної освіти в Україні виокремити та схарактеризувати тенденції розвитку системи дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. О. Рейпольська наголошує, що пріоритетними напрямом реформування сучасної системи ДО виступає оновлення інтегрованого змісту передшкільної освіти в контексті завдань Нової української школи (НУШ), що потребує таких моделей освітнього процесу (ігрова, проєктна, середовищна та інші) (Рейпольська, 2023). Побудова означених моделей на принципах пріоритету досвіду над інформуванням, партнерської взаємодії, активізації власних зусиль, особистісного залучення кожної дитини, діалогового формату освітнього процесу — ось орієнтований перелік завдань на найближчу перспективу реформування вітчизняної системи дошкільної освіти.

Дошкільна освіта є першою ланкою неперервної освіти, тому в сучасній національній освіті, як стверджує О. Ковшар, існує потреба в узагальненні й систематизації досвіду, вирішенні проблеми, що виникли на шляху розвитку вітчизняної дошкільної освіти, теоретичному осмисленні здобутків дошкільної освіти, традицій, тенденцій, закономірностей, що допоможе усвідомити її значення, неперервність, глибоко проникнути в її сутність, мету, зміст і форми організації (Ковшар, 2015, С. 31).

В інформаційно-аналітичному збірнику за 2022 р. зазначено, що ДО є невід’ємним складником та першим рівнем у системі безперервної освіти України, стартовою платформою особистісного розвитку дитини. Завданнями дошкільної освіти є:

- насамперед збереження життя в умовах воєнного стану, зміцнення фізичного, психічного й духовного здоров’я дитини;
- виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної мови, регіональних мов або мов меншин та рідної мови, національних цінностей українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення й довкілля;

- формування особистості дитини, розвиток її творчих здібностей, набуття нею соціального досвіду;
- виконання вимог Базового компонента дошкільної освіти, забезпечення соціальної адаптації та готовності продовжувати освіту;
- здійснення соціально-педагогічного патронату сім’ї (Освіта України в умовах воєнного стану, 2022, С. 44).

Одним з ефективних шляхів оновлення змісту і методів навчання в сучасних ЗДО є інтеграція. За допомогою впровадження її в роботу, як стверджує Т. Верхогляд, створюється можливість вийти за межі самодостатньої функціональної ролі його окремих складових. У процесі інтегрованих занять у дітей-дошкільників формуються якісно нові знання, які характеризуються вищим рівнем осмислення, динамічністю застосування в нових ситуаціях, підвищенням їх дієвості й системності (Верхогляд, 2020, С.45).

Л. Козак та І. Швидка виокремлюють якість ДО як один із провідних напрямів реформування системи ДО. Дослідниці зазначають, що якість дошкільної освіти — це цілісна характеристика системи як першої ланки освіти з боку її відповідності потребам зростаючої особистості, сім’ї як споживачів соціальних послуг і держави як соціального замовника, що характеризується сукупністю властивостей та мірою корисності, які зумовлюють її здатність повно задовольняти особисті та суспільні потреби (Козак, Швидка, 2018, С. 205).

Якісна дошкільна освіта — це не лише кількісні показники. Т. Піроженко зазначає, що якість рішення завдань ДО забезпечується підтримкою високого рівня професійної підготовки кадрів дошкільної галузі освіти та розповсюдженням сучасних навчально-методичних напрацювань, що відображають перспективний педагогічний досвід вітчизняних та зарубіжних фахівців (Піроженко, 2018, С. 11).

Г. Беленька та ін. дослідники стверджують, що якість ДО забезпечується не лише засобами постійного контролю та аналізу роботи, а перш за все систематичним вивченням стану освітнього процесу, рівня професійної компетентності педагогів, динаміки змін у розвитку здобувачів дошкільної освіти; наданням консультацій та допомоги педагогам з питань планування освітнього процесу з дітьми, організації співпраці з батьками вихованців, моделювання змісту, форм та методів освітнього процесу тощо (Беленька, Коваленко, Шинкар, 2020, С. 37).

С. Смолук наголошує на необхідності впровадження в освітній процес ЗДО інноваційних технологій. Дослідниця стверджує, що використання інноваційних технологій в освітній діяльності ЗДО — це обґрунтована система педагогічних форм, методів, засобів, плановірності і послідовності їх використання, які спрямовані на організацію нововведень в освітньому просторі і дають змогу для розвитку, самовираження, самореалізації і творчості вихованців (Смолук, 2022, С. 7).

Провідним напрямом сучасних вітчизняних досліджень виступає програмно-методичне забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку. Дана проблематика описується в публікаціях С.Добвні (Довбня, 2012), О.Мельниченко та В.Третьак (Мельниченко & Третьак). Дослідники виокремлюють сучасні тенденції програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності початку XXI:

- деполітизація і набуття національного і регіонального характеру програмно-методичного забезпечення;
- диференційований та інтегрований підхід до структурування програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку;
- трансформація виховання і навчання дітей дошкільного віку на компетентнісних засадах;
- домінантність особистісно-орієнтованого підходу щодо програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку;
- реалізація педагогічного супроводу ігрової діяльності дітей дошкільного віку на суб'єкт-суб'єктних засадах.

Отже, сучасний стан системи ДО характеризується орієнтацією на європейські стандарти, а зміни, що формують освітній простір в Україні, з врахуванням актуальних тенденцій ведуть до належного розвитку вітчизняної дошкільної освіти та підсилюють позитивний вплив на систему освіти загалом.

Перспективи розвитку системи ДО вбачаємо у врегулюванні нормативно-правової бази, вагомим документом якої виступає Закон про дошкільну освіту, Проєкт якого подано на затвердження Верховної ради України. У Проєкті запропоновано нове визначення ДО як систематизованої та передбаченої державним стандартом сукупності обов'язкових результатів освітньої діяльності, спрямованої на розвиток, виховання та набуття компетентностей дитиною дошкільного віку відповідно до її індивідуальних потреб та здібностей. У Проєкті акцентується також, що державний стандарт дошкільної освіти — це документ, що визначає державні вимоги до рівня розвиненості та вихованості дитини дошкільного віку, а також умови, за яких вони можуть бути досягнуті. Законопроєктом запропоновані окремі поняття, зокрема «дошкільний осередок», «сімейний садок», «україномовне освітнє середовище», що є новими для системи дошкільної освіти, а також нове визначення «центру розвитку дитини», що наразі є типом закладу дошкільної освіти та відповідно юридичною особою (Проєкт Закону, 2023).

Актуальність модернізації ДО обумовлена: реформуванням галузі, необхідністю вдосконалення змісту, оновленням цілей, завдань, існуючими протиріччями. О.Рейпольська, керівниця департаменту дошкільної освіти Національної академії педагогічних наук, зазначає, що місія дошкільної освіти — це забезпечення умов для всебічного та гармонійного розвитку дітей раннього та дошкільного віку, їх соціалізації на основі консолідації

зусиль усіх соціальних інститутів. Також науковиця наголошує на цінностях та пріоритет вітчизняної дошкільної освіти. Повідним напрямом оновлення структури системи дошкільної освіти виступає така складова як психолого-педагогічний патронат дітей раннього віку.

О.Рейпольська наголошує на необхідності впровадження психолого-педагогічного патронату дітей раннього віку у систему вітчизняної дошкільної освіти через низку таких заходів:

- створення системи навчання майбутніх та молодих батьків;
- організація груп раннього розвитку з гнучким графіком роботи;
- розроблення оновленого науково-методичного забезпечення емоційного, сенсорно-пізнавального, фізичного, мовленнєвого, соціально-комунікативного та художньо-естетичного розвитку дітей раннього віку;
- запровадження змісту та інструментарію моніторингу якості розвитку дітей з метою визначення прогалин та їхніх потенційних можливостей (Рейпольська, 2023).

Отож, вивчення та аналіз окремих нормативно-правових документів та аналіз наукових досліджень, що стосуються особливостей організації сучасної системи дошкільної освіти дає можливість зробити такі висновки.

Сучасна система ДО — це розгалужена мережа діяльності різних типів ЗДО, діяльність яких врегульовується діючими нормативно-правовими актами та розпорядженнями. Спираючись на Концепцію освіти дітей раннього та дошкільного віку (2020 р.), ми зазначаємо, що обов'язковою складовою системи ДО виступає ранній вік та категорія дітей з особливими освітніми потребами (сюди відносять як обдарованих дітей, так і дітей, які мають ментальні або фізичні порушення).

Таким чином, система ДО визначається такими особливостями:

- розширення мережі ЗДО з метою максимального долучення до неї дітей з особливими освітніми потребами;
- розвиток дистанційних форм здобуття ДО, спричинених пандемією коронавірусу (2020–2022 рр.), а згодом — повномасштабним вторгненням Росії на територію нашої держави;
- створення безпечних умов навчання, адаптація організації та проведення освітнього процесу у змішаному форматі;
- створення умов для ефективної підтримки психологічного здоров'я усіх учасників освітнього процесу в умовах ЗДО;
- цифровізація професійної підготовки майбутніх фахівців ДО.

На основі проведеного дослідження ви визначаємо такі виклики, які постали перед сучасною вітчизняною системою дошкільної освіти:

- створення нового освітнього простору у ЗДО, що зумовлено повномасштабним вторгненням

Росії на територію України і відповідно до цього спорудження безпечного укриття у закладах дошкільної освіти;

- розробка системи якості освіти розширеної мережі дошкільних установ (підставою до цього послужило Проведено дослідження якості освітнього процесу в закладах дошкільної освіти за міжнародною методикою ECERS-3 та наказ МОН від 07.07.2022 № 615, яким затверджено звіт за результатами основного етапу польового дослідження оцінювання якості освітнього процесу в ЗДО за методикою ECERS-3);
- інтеграція в європейський освітній простір із збереженням національної ідентичності;
- цифровізація та діджиталізація освітнього процесу ЗДО.

Саме тому доцільно говорити по тенденції розвитку системи педагогічної освіти загалом, а окремо — і про тенденції розвитку системи ДО як у вітчизняному ракурсі, так і в європейському вимірі.

На основі ознайомлення зі змістом терміну в академічному словнику української мови, зазначаємо, що:

- «тенденція» — це напрям розвитку чого-небудь (Академічний тлумачний словник);
- поняття «тенденція» розглядається як напрям, у котрому відбувається розвиток (суспільства, економіки, держави і тощо) думки чи ідеї, здійснювання закону за внутрішньо притаманною йому логікою руху (Довбня, 2012);
- тенденція — спрямованість руху та якісні зміни, що відбуваються під час цього руху (Локшина, 2011);
- це нові напрями і спрямованості розвитку освіти (у контексті її дослідження — передшкільної освіти), прогресивні, інноваційні ідеї і прагнення її подальшого реформування й модернізації відповідного до нових соціокультурних і економічних умов освітнього простору (Степанова, 2011, с. 379).

Отже, тенденція розвитку освіти, зокрема й педагогічної — це напрям розвитку освітніх процесів під дією внутрішніх чи зовнішніх чинників.

Я. Карелікова та Н. Фенчак зазначають, що значна кількість науковців обґрунтовує такі тенденції розвитку освіти: глобалізація, інтеграція, інтернаціоналізація, демократизація, неперервність, гуманізація, гуманітаризація, навчання впродовж життя, відкритість освіти, автономізація. Поряд з вище зазначеними тенденціями, дослідниці виокремлюють ще й такі: демографічні; економічні; академічні (Карелікова, Фенчак, 2021, С. 91–92).

В. Кремень окреслив основні, загальноцивілізаційні тенденції, серед яких доцільно виокремити одну — глобалізація суспільного розвитку, яку характеризують такі риси:

- зближення націй, народів, держав, суспільних відносин у різних країнах світу;
- створення спільного економічного поля, інформаційного простору тощо;

- значна залежність прогресу кожної країни від здатності спілкуватися зі світом;
- поділ світу на протилежні соціально-економічні системи;
- небувало раніше загострення конкуренції між державами, у вир якої потрапляють крім економічної й інші сфери, що надає процесу глобальних масштабів;
- зміна сутності держави, що змушена передавати частину традиційних функцій об'єднаних держав континентального характеру чи загальносвітового (Кремень, Філософія освіти, 2003).

Теоретичне обґрунтування тенденцій, як зазначає А. Сбурева, базується на такому положенні: розвиток освітньої системи здійснюється у напрямках, які забезпечують поліпшення виконання нею своїх функцій ДО. Таким чином, тенденції розвитку освіти доцільно трактувати як напрями її еволюції, що зумовлені впливом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників (Сбурева, 1999). Знання тенденцій в освіті дає основу для її прогнозування і доцільного оновлення, підвищення рівня цілісності, системного управління нею, подолання емпіризму в педагогічній науці і практиці.

У контексті нашого дослідження вважаємо за доцільне акцентувати увагу на тенденції, виокремлені Т. Степановою щодо стратегії подальшого розвитку й трансформації змісту передшкільної освіти. Дослідниця виділяє такі провідні тенденції:

- значне поширення нововведень за умов збереження національних традицій, що склалися, та національної ідентичності країн і регіонів;
- модернізація і тривала трансформація змісту передшкільної освіти як проміжної ланки між дошкільною та початковою (Степанова, 2011, с. 382).

С. Сисоєва стверджує, що системі ДО відбуваються зміни, пов'язані з оновленням її змісту, перебудовою взаємодії у системі «педагог-дитина», появою різних типів дошкільних установ тощо. Інноваційні освітні напрями в системі суспільного дошкільного виховання й освіти потребують педагога нового типу і висувають значні вимоги до його професійної компетентності (Сисоєва, 2012).

Спираючись на проведений аналіз, ми виокремлюємо такі провідні тенденції розвитку вітчизняної системи дошкільної освіти:

- загальне розширення мережі ЗДО;
- пріоритетне створення повноцінних ЗДО;
- розвиток системи психолого-педагогічного супроводу розвитку особистості дитини дошкільного віку в умовах ЗДО;
- організація інклюзивної освіти дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку;
- налагодження педагогічної взаємодії ЗДО з батьками на засадах педагогіки партнерства.

Розкриємо зміст означених нами тенденцій.

Загальне розширення мережі закладів дошкільної освіти.

У 2022 році, в умовах повномасштабного вторгнення Росії, з метою забезпечення необхідних

умов функціонування ЗДО і збереження чисельності працівників у них був надісланий лист МОН України, де зазначено:

- провести комплектацію ЗДО із врахуванням демографічної ситуації в регіоні, освітніх потреб та запитів населення (збереження кількості груп та штатних розписів);
- зберегти мережу спеціальних груп;
- сприяти розвитку мережі ЗДО приватної форми власності;
- розглянути питання щодо можливості відкриття ЗДО (груп) на базі закладів загальної середньої освіти, вищої освіти тощо;
- відкривати групи з короткотривалим перебуванням дітей, групи «разом з мамами», групи вихідного дня та вечірні, зокрема і для дітей із числа внутрішньо переміщених осіб (Щодо збереження закладів..., 2022).

У методично-інформаційному посібнику «Критерії формування спроможної освітньої мережі в ОТГ» визначено основні завдання формування та функціонування спроможної освітньої мережі:

- забезпечення доступності якісної освіти для всіх громадян незалежно від національності, статі, соціального походження та майнового стану, ставлення до релігії, місця проживання і стану здоров'я;
- забезпечення системності та безперервності надання освітніх послуг (дошкільна, загальна середня та позашкільна освіта);
- ефективне використання ресурсів (кадрових, інфраструктурних, фінансових, матеріально-технічних тощо) (Критерії формування спроможної освітньої..., 2019).

Пріоритетне створення повноцінних ЗДО, що ставлять за мету як турботу про повноцінне харчування, догляд за здоров'ям дітей, так і їх різнобічний розвиток, підготовку до школи, психологічну адаптацію до умов подальшого навчання.

Управляти сучасним ЗДО означає створювати освітній простір, адекватний змінам в освіті, сучасним тенденціям розвитку, конкурентоспроможності в умовах, що відповідають соціальним запитам суспільства. Директор взаємодіє з учасниками освітнього процесу в освітньому середовищі. Він впливає на нього — формує, оскільки визначає стратегію розвитку закладу, представляючи його на різних рівнях зовнішніх контактів. Щоб створити сучасне інноваційне освітнє середовище, потрібно продумати та забезпечити оптимальні умови для розвитку й саморозвитку дитини. Під час цих процесів, спостерігаючи та досліджуючи активність вихованців у цьому освітньому середовищі, педагоги набувають компетентності щодо його створення (Малишева, 2021).

Розвиток системи психолого-педагогічного супроводу розвитку особистості дитини дошкільного віку в умовах ЗДО.

Психолого-педагогічний супровід являє собою комплексну систему заходів з організації

освітнього процесу та розвитку дитини, котра передбачена індивідуальною програмою розвитку (Безносок, Байрак, 2023, с. 85).

Однією з ефективних форм психолого-педагогічного супроводу виступає групова. Група здійснює самостійний вплив на кожного її члена, по відношенню до якого вона може виступати в різних площинах — як фон, як організатор контактів і як основний інструмент впливу на особистість. На ефективність групової роботи, як зазначають дослідники, впливають характер, значимість проблеми і сприйняття її складності учасниками групи. Важливий і склад групи: зокрема, наявність в групі учасників, що мають затяжний особистісний конфлікт, може привести до зниження ефекту (Групові форми роботи в системі, 2020, с. 28).

Організація інклюзивної освіти дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку.

На основі аналізу науково-теоретичних досліджень та практичного досвіду І. Кузавою визначено такі умови інклюзивної освіти дітей дошкільного віку, які потребують корекції психофізичного розвитку:

- створення в ЗДО адаптованого інклюзивного середовища, що забезпечує повноцінне включення та особистісну самореалізацію дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку;
- усвідомлення дотримання цілей навчання та виховання вихованців, які потребують корекції психофізичного розвитку, шляхом реалізації доступності дошкільної освіти через інтеграцію дітей, які не відвідують дитячий садок, та їхніх батьків в освітнє середовище ЗДО;
- організація служби психолого-педагогічного супроводу дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку;
- моніторинг результатів інклюзивної освіти, який передбачає динамічну оцінку розвитку та навчання дошкільників із психофізичними порушеннями;
- реалізація індивідуального та диференційованого підходів у навчанні дошкільників із різним рівнем розвитку (полягає у тому, що навчальні завдання виконуються всіма дошкільниками, але ступінь їх складності, способи дій та міри допомоги різні по відношенню до дітей з психофізичними порушеннями);
- робота з батьками (соціально-педагогічне консультування, індивідуальні бесіди, рейдові відвідування умов проживання, малі педагогічні наради тощо);
- організація спільних заходів для дітей із нормативним рівнем розвитку та їхніх однолітків, які потребують корекції психофізичного розвитку, з метою їх активного включення у життя дитячого колективу ЗДО через дозвілєву, громадську, трудову та інші види діяльності;
- формування належного рівня готовності дошкільників із психофізичними порушеннями до школи (Кузава, 2013, с. 148–160).

Налагодження педагогічної взаємодії ЗДО з батьками на засадах педагогіки партнерства.

Засади педагогіки партнерства без перебільшення є основоположними для взаємин батьків та вихователів ЗДО. Адже саме поведінка дорослих, їхні слова та вчинки є для дітей прикладом для наслідування. Вони впливають на формування світогляду дітей дошкільного віку, на сприйняття ними своєї суспільної ролі, на уявлення про значення навчання у нашому житті.

Завдяки такому підходу батьки можуть повною мірою долучитися до освітнього процесу. Це дозволить визначити спільне бачення траєкторії розвитку дитини, чітко усвідомити права та обов'язки одне одного, мінімізувати загрозу виникнення непорозумінь. Партнерські взаємини між педагогами та батьками дають можливість оперативно

реагувати на актуальні виклики та проблеми, а саме відстежувати зміни у поведінці дитини, краще розуміти її вподобання та життєві орієнтири.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Таким чином, упродовж усього періоду незалежності України вітчизняна освіта, зокрема і педагогічна, у зв'язку з реформуванням зазнала багатьох трансформацій усіх напрямів педагогічної діяльності. Сучасний етап розвитку педагогічної освіти в галузі дошкільля характеризується орієнтацією змістовного та організаційного компонентів на європейські стандарти і визначається загальносвітовими тенденціями. Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо у здійсненні порівняльного дослідження розвитку системи дошкільної освіти в Україні та провідних європейських країнах.

Список використаних джерел

1. Академічний тлумачний словник української мови. Режим доступу: URL: <http://sum.in.ua/s/tendencija>
2. Безносок О., Байрак І. Психолого-педагогічний супровід розвитку особистості дитини в умовах воєнного стану. Distance Education in Ukraine Innovative Normative-Legal Pedagogical Aspects. August 2023. https://www.researchgate.net/publication/374215731_
3. Беленька Г.В., Коваленко О.В., Шинкар Т.Ю. (2020) Якість дошкільної освіти в Україні та країнах ЄС: параметри виміру та методичний супровід Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах (72). с. 33–39. <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/32668/>
4. Верхогляд Т.Л. Інтеграційні процеси в дошкільній освіті та готовність педагога до їх впровадження // Інтеграція як освітня стратегія модернізації дошкільної освіти / Зб. наук. пр. [ред. кол.: В.І. Очеретянко (гол.) та ін.] — Хмельницький: ХОІППО, 2020–550 с. С. 44–49. URL: https://hoippo.km.ua/wp-content/uploads/2020/12/Zbirnyk2020_Doshkillia.pdf
5. Групові форми роботи в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (досвід упровадження) / [авт. кол. В.В. Байдик, Ю.С. Бондарук, Ю.П. Гопкало, Т.Б. Гніда, І.О. Корнієнко, Н.В. Лунченко, Ю.А. Луценко, Р.А. Мороз, І.І. Ткачук]; заг. ред. В.Г. Панка, І.І. Ткачук. — Київ : Ніка-Центр, 2020. — 122 с.
6. Довбня С.О. Тенденції розвитку програмно-методичного забезпечення ігрової діяльності дітей дошкільного віку в Україні (др. пол. XX ст. – поч. XXI ст.) / С.О. Довбня // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Сер.: Психолого-педагогічні науки. — 2012. — № 3. — С. 150–153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzsp_2012_3_41
7. Єльнікова Г., Рябова З. Моніторинг як ефективний засіб оцінювання якості загальної середньої освіти в навчальному закладі // Культура народів Причорномор'я. 2007. № 115, Т. 1. С. 35–43. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/107549>
8. Карелікова Я.С., Фенчак Л.М. Педагогічна освіта XXI століття: тенденції та перспективи. Сучасні тенденції розвитку науки й освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів: збірник тез доповідей за матеріалами VI Всеукраїнської науково-практичної конференції, 13–14 травня 2021 р., Мукачево / Ред. кол.: Т.Д. Щербан (гол.ред.) та ін. — Мукачево : Вид-во МДУ, 2021. — 572 с. URL: http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/8422/1/Pedagogical_education_of_the_XXI_century_trends_and_prospects.pdf
9. Ковшар О.В. Теоретико-методичні засади організації передшкільної освіти : монографія / Олена Вікторівна Ковшар; Криворізький педагогічний інститут ДВНЗ «Криворізький національний університет» МОН України. Кривий Ріг: Вид. Р.А. Козлов, 2015. 270 с. <https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/0564/618/1/%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%BE-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D0%B7%D0%B0%D1%81%D0%B0%D0%B4%D0%B8%20%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8%20%20%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F.pdf>
10. Козак Л. Якість дошкільної освіти на сучасному етапі / Л.Козак, І.Швидка // Освітлогічний дискурс. 2018. № 3–4 (22–23). С. 198–208. <http://library.megu.edu.ua:8180/jspui/handle/123456789/3181>

11. Комплексне дослідження стану системи дошкільної освіти України. Аналітичний звіт за результатами дослідження / Горський А.Є., Буданова О.Б., Барматова І.В., Овчар О.В. — К., 2013, 115 с. https://www.irf.ua/files/ukr/programs/edu/edu_preschool.pdf
12. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку / Національна академія педагогічних наук України. — Київ: ФОП Ференець В.Б., 2020. — 44 с. <https://dnz71.edu.vn.ua/uploads/tiger-1599493145.pdf>
13. Кремень В.Г. Філософія освіти XXI століття / Василь Кремень // Педагогіка і психологія. — 2003. — № 1 — С. 7–8
14. Критерії формування спроможної освітньої мережі в ОТГ. Методично-інформаційний посібник. 2019. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/konferenciya-serpneva-konferenciya-2019/seksiya-shkola-i-gromada>
15. Кузава І.Б. Умови організації інклюзивної освіти дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку / І.Б. Кузава // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. 2013. № 10. — С. 148–160. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apnvlop_2013_10_16
16. Локшина О. Стратегія європейського співробітництва у галузі освіти і навчання у 2021–2030 рр. як євроінтеграційний орієнтир для української освіти. Український педагогічний журнал, № 4, 2022. С. 5–17. <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/621/595>
17. Малишева Н. Як створили освітнє середовище, яке мотивує, активізує, зберігає та розвиває. Практика управління дошкільним закладом. № 1, січень 2021р. <https://ezavdnz.mcfr.ua/867225>
18. Мельниченко О., & Третяк, В. (2019). Вирішення проблем ігрової діяльності в українській педагогічній науці: останнє десятиліття. Молодий вчений, 10 (74), 233–238. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-10-74-54>
19. Освіта України в умовах воєнного стану. Інформаційно-аналітичний збірник. Київ : 2022. 358 с. https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/education-of-ukraine_2022.pdf
20. Педагогічна Конституція Європи [Електронний ресурс]. Вища освіта України. 2013. № 3. С. 111–116. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vou_2013_3_17.
21. Піроженко Т.О. Якість дошкільної освіти: сучасна ситуація та погляд у перспективу. Актуальні проблеми психології : Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. — Харків: КП ФОП Іванової М.А., 2018. — Т. IV. Психологія розвитку дошкільника. — Випуск 14. — 356 с. 6–27. <http://www.apppsychology.org.ua/index.php/ua/36-zmist-vydan/515-tom-4-vipusk-14>
22. Проект Закону про дошкільну освіту, від 05.05.2023. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40443>
23. Рейпольська О. Дошкільна освіта: сучасні стратегії, цінності й пріоритети (Назва з екрану). <https://osvita.mkrada.gov.ua/doshkilna-osvita/23863/> Дата звернення 01.10.2023.
24. Реформа освіти та науки. Урядовий портал, 2023. <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-osviti>
25. Сбруєва А.А. Порівняльна педагогіка / Аліна Анатоліївна Сбруєва. — [навчальний посібник]. — Суми : Редакційно-видавничий відділ СДПУ, 1999. — 300 с.
26. Сисоєва С. Сфера освіти як об'єкт дослідження / С.Сисоєва // Освітологія. — 2012. Вип. 1. С. 22–29. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/osvit_2012_1_4
27. Смолюк, С. (2022). Упровадження інноваційних технологій в освітній процес закладу дошкільної освіти. Acta Paedagogica Volyniensis, 3, 3–8, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.3.1>
28. Степанова Т.М. Трансформації змісту передшкільної освіти в історії розвитку вітчизняної дошкільної педагогіки (кінець XIX–XX століття): [монографія] / Т.М. Степанова. — К. : Видавничий Дім «Слово», 2011. — 424 с.
29. Щодо збереження мережі закладів дошкільної освіти та захисту прав їх працівників. Лист Міністерства освіти і науки України, № 1/6887-22 від 22 червня 2022 р. <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-zberezheniya-merezhi-zakladiv-doshkilnoyi-osviti-ta-zahistu-prav-yih-pracivnikiv>

УДК 378.14

Смовженко Людмила Григорівна*кандидат педагогічних наук, доцент**доцент кафедри методики викладання української та іноземної мов і літератур**Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Україна***Smovzhenko Ludmila***PhD in Pedagogy, Associate Professor**Department of the Ukrainian and Foreign Languages and Literatures Teaching**Philology Institute Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine*[https://doi.org/10.60022/2\(1\)-6GF](https://doi.org/10.60022/2(1)-6GF)

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОГО ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ СТУДЕНТАМ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR EFFECTIVE TEACHING OF FOREIGN LANGUAGES TO STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Анотація. Автором досліджено організаційно-педагогічні умови ефективного викладання іноземних мов студентам закладів вищої освіти. Виокремлено такі організаційно-педагогічні умови ефективного викладання іноземних мов студентам закладів вищої освіти: розроблення структури та змісту курсу підвищення кваліфікації викладачів іноземних мов; навчання в аспірантурі та докторантурі; розроблення змісту та певної організаційної схеми відбору форм, методів і дидактичних умов викладання іноземних мов студентам закладів вищої освіти; спосіб організації освітнього процесу; необхідний інструментарій; ефективна організація діяльності викладачів і студентів; чіткий алгоритм операцій, що дає змогу отримати очікуваний результат; розроблення та використання різноманітних засобів викладання іноземних мов студентам закладів вищої освіти, які забезпечують досягнення поставленої мети: посібники або конспекти лекцій; методичні матеріали до виконання практичних робіт; комп'ютерні навчальні програми; інструктивні матеріали тощо.

Ключові слова: організаційно-педагогічні умови, викладання іноземних мов, студенти закладів вищої освіти, професійна компетентність.

Summary. The author examines the organizational and pedagogical conditions for effective teaching of foreign languages to students of higher educational institutions. The following organizational and pedagogical conditions for effective teaching of foreign languages to students of higher educational institutions were highlighted: development of the structure and content of the course of advanced training of Foreign Language teachers; training in postgraduate and doctoral studies; development of the content and a certain organizational scheme for selecting forms, methods and didactic conditions for teaching foreign languages to students of higher educational institutions; method of organizing the educational process; the necessary tools (curriculum, programs, manuals, etc.); effective organization of teachers 'and students' activities; a clear algorithm of operations that allows you to get the expected result; development and use of various means of teaching foreign languages to students of higher educational institutions that ensure the achievement of the goal; manuals or lecture notes; methodological materials for practical work; computer training programs; instructional materials, etc. The following organizational and pedagogical conditions for effective teaching of foreign languages to students of higher educational institutions were also highlighted: curriculum, schedule,

Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

development of criteria for determining the level of competence, material and technical support of classes; selection of the content of classes, integration of various courses, determination of the main ideas; Control and evaluation technologies and methods, Organization of active forms of training, determination of groups of skills that are part of the competence structure, use of innovative technologies; goal setting, implementation of diagnostics of student development, motivation and incentive system, determination of criteria for assessing competence, reflexive and evaluation stage of each lesson, inclusion of students in self-government. Organizational and pedagogical conditions for effective teaching of foreign languages to students of higher educational institutions are formulated by the author on the basis of the process of mutual influence.

Key words: *organizational and pedagogical conditions, teaching foreign languages to students of higher educational institutions, professional competence.*

Вступ. Проблема професійної педагогічної діяльності активно розроблялася протягом останніх десятиліть. Наукові засади організації освітнього процесу у закладах освіти було розглянуто видатними вітчизняними педагогами А. Алексюком, В. Андрущенко, В. Галузинським, С. Гончаренко, І. Зязюном, К. Корсаком, Е. Лузік, С. Ніколаєвою, М. Фіцулою.

Численні спроби підвищення якості професійної підготовки з іноземних мов студентів у ході фахової підготовки не дають адекватного та цілісного уявлення про сукупність необхідних і достатніх педагогічних умов, які б подолали існуючу в теорії і практиці суперечність професійної освіти, між традиційною спрямованістю змісту навчального курсу «Іноземна мова професійного спрямування» на набуття студентами здебільшого предметних знань, умінь і навичок та потребою комерційних організацій і установ у фахівців з високим рівнем мовленнєвої культури. Таким чином, виокремлення організаційно-педагогічних умов ефективного викладання іноземних мов студентам закладів вищої освіти є актуальною проблемою.

Отже, **мета статті** — дослідити організаційно-педагогічні умови ефективного викладання іноземних мов студентам закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо організаційно-педагогічні умови ефективного викладання іноземних мов студентам закладів вищої освіти [3; 4; 7].

Ми виходили з того, що умови — це «сукупність об'єктів, властивостей і відносин, які сприяють реалізації наявних можливостей» [9, с. 31]. Це, зокрема, орієнтація викладачів закладів вищої освіти на самооцінку своєї професійної компетентності; адаптаційний процес щодо розвитку професійної компетентності студентів у зв'язку з тим, що студенти не знають специфіки своєї професійної діяльності; особливостей використання нових технологій (інтерактивні, мультимедійні та ін.) навчання на заняттях.

Умова — це філософська категорія, в якій відображаються універсальні ставлення речі до факторів, завдяки яким вона виникає та існує. Завдяки наявності відповідних умов властивості речей переходять із можливості в дійсність [8, с. 482].

Умова — це «необхідні обставини, особливості реальної дійсності, які уможливають здійснення,

створення, утворення чого-небудь або сприяють чомусь» [5, с. 1295].

Умови — це «сукупність об'єктів, властивостей і відносин, які сприяють реалізації у дійсність можливостей, які є в потенції» [9, с. 31].

У контексті нашого дослідження організаційно-педагогічні умови — це обставини, які якнайкраще сприяють ефективному викладанню іноземних мов студентам закладів вищої освіти.

Отже, для ефективного викладання іноземних мов студентам закладів вищої освіти, викладачам рекомендується організовувати викладання іноземних мов студентам закладів вищої освіти за допомогою конкретних форм навчальних занять, серед яких [1, с. 81]:

- вхідне й вихідне діагностування;
- інтерактивні лекції;
- семінарські заняття різних типів;
- навчальні тренінги;
- майстер-класи; ділові ігри;
- практичні й лабораторні заняття;
- рольове та імітаційне моделювання;
- круглі столи;
- науково-практичні конференції;
- розроблення та захист авторських і колективних проектів, творчих робіт.

Крім курсової підготовки, викладачам для ефективного викладання іноземних мов студентам закладів вищої освіти потрібно звертатися до інтерактивних форм навчання, що передбачає:

- залучення до науково-дослідної діяльності;
- участь у різноманітних семінарах: проблемних, проектних, методологічних, експертних, консультаційних, семінарах-рефлексіях тощо;
- дисемінаційний форум (узагальнення і поширення перспективного досвіду).

У практичній роботі доцільно використовувати інтерактивні методи навчання, що ґрунтуються на взаємодії між учасниками. Серед них, зокрема [2]:

- дискусії;
- круглі столи;
- дебати;
- міні-тренінги;
- майстерні;
- рольові ігри;
- міні-конференції;
- позиційні обговорення, які, орієнтуючи викладачів на управлінську практику, стимулюють

творчу й освітню ініціативу і є одним із способів самореалізації учасників курсової підготовки.

Організаційно-педагогічні умови ефективного викладання іноземних мов студентам закладів вищої освіти — це не лише відображення певного стану педагогічної реальності, а й репрезентація засвоєних практичних умінь.

Для ефективного викладання іноземних мов студентам закладів вищої освіти потрібно забезпечити відповідні організаційно-педагогічні умови. Аби уникнути багатьох недоліків у психологічній підготовці викладачів закладів вищої освіти, важливо так організувати процес викладання іноземних мов студентам закладів вищої освіти, щоб уже на ранніх етапах професійного становлення студенти почали усвідомлювати свої ціннісні орієнтації, цілі й завдання обраної професії, а також одразу включалися у роботу, що сприяє розвитку психологічної компетентності. Для вирішення цієї проблеми слід неодмінно дотримуватися певних умов, які надзвичайно важливі в професійній діяльності викладачів закладів вищої освіти.

Так, слід урахувувати індивідуальні особливості особистості, рівень підготовки кожного, що стимулюватиме професійне психолого-педагогічне самовиховання, розвиток ініціативи, формування особистісного стилю навчально-виховної діяльності. Це сприятиме зростанню задоволеності студентів обраною професією, адже труднощі, із якими вони стикаються, стануть менш інтенсивними, визначенню додаткових перспектив у реалізації педагогічних здібностей, активізації розумової діяльності та розвитку необхідних професійних психолого-педагогічних якостей.

Не менш важливо враховувати життєвий досвід викладачів іноземних мов закладів вищої освіти, тобто звертатися власне до особистості викладача, до його здатності «працювати» над власним досвідом. Викладач іноземної мови має переглянути свої колишні уявлення або ж, навпаки, ще більше зміцнити їх, оволодіваючи професійними знаннями, знаходити у них особистісний смисл, вдаватися до рефлексії власної діяльності в контексті співпраці зі студентами.

Наступною важливою умовою визначено залучення викладачів іноземних мов та студентів до активної участі в науково-дослідній діяльності. Це сприятиме розвитку творчого мислення, формуванню потреби застосовувати психологічні знання на практиці. Крім того, експериментально-пошукова робота розвиватиме активне, самостійне, творче мислення, вироблятиме вміння аналізувати, виховуватиме навички співробітництва, вчитиме бачити й оцінювати результати, узагальнювати наукову інформацію, створюватиме основу для осмислення проблем, знаходження причинно-наслідкових зв'язків своєї діяльності.

Перспективною умовою розвитку психологічної складової є впровадження інноваційних, рефлексивно-предметних технологій, таких як:

а) проектні технології (забезпечують інтеграцію різнопредметних знань і вмінь); б) ігрові технології (формують вміння розв'язувати творчі завдання на основі вибору альтернативних варіантів); в) тренінгові технології (спрямовані на розвиток творчого мислення, комунікативної, психологічної складової). У такому підході вбачаємо орієнтацію навчання на надання допомоги викладачеві іноземної мови для кращого самопізнання та оцінювання себе (самооцінка), навчання самоаналізу (рефлексія), вміння скласти перспективну програму розвитку, самопроектування, для планування та організації діяльності щодо досягнення поставлених цілей.

Отже, перелічені технології створюють широкі можливості для психічного розвитку особи, сприяють забезпеченню такого освітньо-розвивального простору, у якому у викладачів іноземних мов формується розуміння своєї індивідуальної сутності.

Для розвитку психологічної складової також доцільно організовувати соціально-психологічні тренінги, під час яких у студентів формується вміння керувати власною поведінкою, контролювати процес спілкування, розвивати інтерес до особистості студента, вміння сприймати його емоційний стан, адекватно реагувати на нього. Такі заняття стимулюють студентів оволодівати невербальними засобами спілкування, сприяють виробленню здатності володіти своєю мімікою, жестами та розуміти внутрішній стан студентів за виразом обличчя [6].

Розвиток дидактичної складової професійної компетентності студентів забезпечують такі організаційно-педагогічні умови, як (1) активізація навчально-пізнавальної діяльності; (2) застосування у навчальному процесі традиційних та інноваційних педагогічних технологій; (3) мотивування студентів до професійного самовдосконалення.

До організаційно-педагогічних умов розвитку проектної та методичної складової професійної компетентності студентів належать такі:

1. Випереджувальна спрямованість як принцип, що орієнтує зміст і методи підготовки викладачів у післядипломній освіті не на дійсний стан педагогічної теорії та практики, а на перспективи майбутнього розвитку.

2. Неперервність освіти, що означає створення системи, яка б не обмежувалася під час навчання тільки усталеними формами та термінами, наприклад, семінарами.

3. Варіативність змісту та форм підготовки студентів необхідні для самостійного й свідомого вибору мети, цінностей, змісту, способів навчання з урахуванням особистісних запитів та суспільних вимог до професійної діяльності майбутніх спеціалістів.

4. Інтерактивність, що зумовлена гуманізацією вищої освіти, пошуками нових технологій викладання іноземних мов студентам закладів вищої освіти; інтерактивність викладання іноземних мов

студентам закладів вищої освіти сприяє встановленню партнерської взаємодії викладачів із студентами, забезпечує готовність до професійного діалогу; активність у взаємодії з іншими учасниками навчального процесу; прагнення до спільної навчальної діяльності.

5. Єдність розвитку проектної та методичної складової викладачів іноземних мов та їхньої загальної культури.

Розвиток комунікативної складової викладачів іноземних мов ґрунтується на знаннях, здібностях, цінностях, досвіді, отриманих у процесі викладання іноземних мов студентам закладів вищої освіти. Володіння цією складовою забезпечує викладачам іноземних мов комфортне існування в соціумі.

Розвиток комунікативної складової викладачів іноземних мов передбачає залучення до активної мовленнєвої діяльності; вдосконалення мистецтва спілкування в процесі здобуття знань і повсякденному підвищенні рівня зовнішньої та внутрішньої культури; розвиток прагнення грамотно спілкуватися, тобто легко та швидко встановлювати контакти з людьми.

Для стимулювання пізнавальної діяльності викладачів іноземних мов важливо організовувати між ними дискусії; навчати їх правильно ставити запитання й відповідати на них; стежити за культурою мовлення; пропонувати різноманітні письмові роботи у вигляді листів, звітів, творів; створювати проблемні ситуації. При цьому викладачі мають неодмінно висловлювати власну думку, аргументовано обстоювати її, уміти ставити запитання, відповідати на них, визнавати свої помилки, у процесі дискусії уникати категоричності, дотримуватися культури спілкування.

Процес управління розвитком організаційно-управлінської складової викладачів іноземних мов має визначатися філософією індивідуального вибору та ціннісною орієнтацією на вільне самовизначення в інноваційному освітньому просторі, ідеєю варіативності змістового наповнення, форм, способів підвищення організаційно-управлінської складової, принциповою установкою на розвиток творчого потенціалу.

Базовими вимогами щодо ефективності процесу управління підвищенням рівня організаційно-управлінської складової, становленням професійної позиції викладачів іноземних мов є: суб'єкт-суб'єктний простір взаємодії учасників освітнього процесу; діяльнісний характер організації цього процесу, що дає змогу викладачам іноземної мови опанувати технологію управління професійним розвитком; проектування в навчальному процесі зон найближчого та актуального розвитку студентів на підставі технології формування і узгодження освітнього замовлення та реалізації особистих освітніх траєкторій.

Спираючись на теоретичні положення досліджуваної проблеми та враховуючи власний досвід, було визначено комплекс організаційно-педагогічних

умов, спрямованих на формування та розвиток соціокультурної складової, а саме:

1. Оволодіння країнознавчою, лінгвокраїнознавчою та соціолінгвістичною складовими, які залежать від специфіки викладання іноземних мов студентам закладів вищої освіти.

2. Навчання має відбуватися на основі ретельного відбраного матеріалу з використанням системного підходу до процесу розвитку соціокультурної складової викладачів.

3. Навчання має передбачати творчу діяльність, яка стимулює пізнавальний інтерес і забезпечує цілісність знань під час викладання іноземної мови; створення на заняттях ситуації успіху шляхом інтеграції навчального змісту на основі міжпредметних зв'язків; усебічне використання колективної комунікативної діяльності викладачів.

До організаційно-педагогічних умов, що забезпечують формування предметної складової професійної компетентності викладачів іноземних мов, належать:

1. Мотивація безперервного навчання як основи професійної компетентності; розвиток ціннісного ставлення до обраної професії педагога за філологічною спеціальністю; орієнтація на самооцінку предметної складової професійної компетентності — уміння оцінювати власні можливості та окреслювати перспективи професійного зростання.

2. Компетентнісна спрямованість змісту навчальних модулів; виявлення предметної насиченості змісту підвищення кваліфікації викладачів; урахування в змісті програм навчальних дисциплін і методиках викладання тенденції розвитку науки; передбачення у навчальних планах цільових програм, що інноваційно доповнюють професійну складову підвищення кваліфікації викладачів іноземних мов.

3. Визначення модулів, які мають бути спрямовані на формування предметної складової професійної компетентності, інтеграція психолого-педагогічних, предметних і методичних особливостей педагогічної діяльності.

4. Застосування інноваційних освітніх технологій у процесі управління професійним розвитком професійної компетентності (запровадження модульно-накопичувальної системи організації навчального процесу як однієї з оптимальних сучасних технологій, що спрямована на розвиток мотивації досягнення цілей навчально-виховного процесу, стимулювання самостійності, професійної самосвідомості та орієнтування на конкретний результат).

5. Використання новітніх інформаційних технологій навчання, наповнення змісту освітнього середовища цінностями філологічної спеціальності; застосування інформаційно-комунікаційних методик і технологій, що сприяють педагогічному пошуку, дослідженню, творчості.

Розвиток мовленнєвої складової професійної компетентності викладачів іноземних мов являє

собою систему обґрунтованих педагогічних дій і цілеспрямованих заходів *в освітньому процесі* підвищення кваліфікації, побудованому з урахуванням сучасних освітніх тенденцій, наукових підходів і принципів. Оптимальний зв'язок між навчально-пізнавальною, позанавчальною, науково-дослідною роботою і системою педагогічних практик і збагачення змісту підготовки викладачів іноземних мов культурологічним, комунікативним і технологічним потенціалом, передбачення у навчальних планах інтегрованих спецкурсів, удосконалення науково-методичного забезпечення, модернізація інформаційного супроводу забезпечать ефективне формування означених складових професійної компетентності викладачів іноземних мов.

Висновки. Таким чином, ми сформулювали організаційно-педагогічні умови ефективного викладання іноземних мов студентам закладів вищої освіти, до яких віднесено: розроблення структури та змісту курсу підвищення кваліфікації викладачів іноземних мов; навчання в аспірантурі та докторантурі; розроблення змісту та певної організаційної схеми відбору форм, методів і дидактичних умов викладання іноземних мов студентам закладів вищої освіти; спосіб організації освітнього процесу; необхідний інструментарій (навчальний план, програми, посібники тощо); ефективна організація діяльності викладачів і студентів; чіткий алгоритм операцій, що дає змогу отримати очікуваний результат; розроблення та використання різноманітних засобів викладання іноземних мов студентам закладів вищої освіти, які забезпечують досягнення поставленої мети: посібники або

конспекти лекцій; методичні матеріали до виконання практичних робіт; комп'ютерні навчальні програми; інструктивні матеріали тощо.

Також можна виділити такі організаційно-педагогічні умови ефективного викладання іноземних мов студентам закладів вищої освіти: навчальний план, розклад, розроблення критеріїв визначення рівня компетентності, матеріальне і технічне забезпечення занять; відбір змісту занять, інтеграція різноманітних курсів, визначення головних ідей; контрольно-оцінювальні технології та методики, організація активних форм навчання, визначення груп умінь, які входять у структуру компетентності, використання інноваційних технологій; цілепокладання, реалізація діагностики розвитку студентів, система мотивації і стимулювання, визначення критеріїв оцінки компетентності, рефлексивно-оцінювальний етап кожного заняття, включення студентів у самоуправління.

Отже, організаційно-педагогічні умови ефективного викладання іноземних мов студентам закладів вищої освіти сформульовано на основі процесу взаємовпливу, що викликає взаємоприсотування поведінки суб'єктів діяльності на діалогічній основі, що забезпечується спільним визначенням реалістичної мети з наступним поєднанням зусиль і самоспрямуванням дій на її досягнення. Кожна з організаційно-педагогічних умов є важливою і необхідною, тому лише завдяки їх комплексній практичній реалізації в різних видах педагогічної діяльності можна досягти поставленої мети — ефективного викладання іноземних мов студентам закладів вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Антонова О.Є. Європейський вимір компетентнісного підходу та його концептуальні засади / О.Є. Антонова, Л.П. Маслак // Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід : монографія / за ред. О.А. Дубасенюк. — Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2011. — С. 81–109.
2. Баркасі В.В. Формування професійної компетентності в майбутніх учителів іноземних мов : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / В.В. Баркасі; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського (м. Одеса). — О., 2004. — 21 с.
3. Іноземна мова як чинник соціалізації та формування професійних якостей особистості фахівця в галузі міжнародної економіки / В.В. Орел // Теорія і практика управління соціальними системами. — 2006. — № 1. — С. 35–41.
4. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи : методичний посібник для студентів магістратури / С.С. Вітвицька. — К. : Центр навчальної літератури, 2003. — 316 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Бусел]. — К. : Ірпінь : ВТФ Перун, 2001. — 1440 с.
6. Войтюк О.А. Формування психологічної компетентності викладачів іноземних мов вищих військових навчальних закладів: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / О.А. Войтюк. — Хмельницький, 2009. — 21 с.
7. Професійно-педагогічна освіта: сучасні концептуальні моделі та тенденції розвитку : монографія / О.А. Дубасенюк [та ін.]; за заг. ред. проф. О.А. Дубасенюк: Вид. 2-ге, доп. — Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2008. — 380 с.
8. Український Радянський Енциклопедичний Словник / [Ред. Ф.С. Бабичев] — Т. III. — К. : Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1987. — 736 с.
9. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Ред. кол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред) та ін. — К. : Укр. енцикл., 1998. — 874 с.

ГУМАНІТАРНИЙ ФОРУМ HUMANITARIAN FORUM

Науковий журнал

ТОМ 2, № 1, 2024

Головний редактор — д.п.н., професор *Мачинська Н.І.*

Київ 2024

Видано в авторській редакції

Засновник / Редакція
Наукова установа «Науково-дослідний центр сталого розвитку»

Україна, м. Київ, вул. Мечнікова, 4/1, оф. 19А
Контактний телефон: +38 (044) 333-4556
E-mail: info@csr.com.ua
<https://humanitarian.com.ua>

Підписано до друку 31.01.2024. Формат 60×84/8
Папір офсетний. Гарнітура UkrainianSchoolBook.
Умовно-друкованих аркушів 4,65. Тираж 100.
Замовлення №1. Ціна договірна.
Надруковано з готового оригінал-макету.

Надруковано у видавництві
ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20, м. Київ
Свідectво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2458 від 30.03.2006 р.